

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Šikana ve škole z pohledu žáků
Bullying at school from the view of pupils

Autor: Vladimír Maslák

Katedra pedagogiky

Vedoucí práce: PhDr. Michal Zvírotsky, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Učitelství praktického vyučování a odborného
výcviku

2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Šikana ve škole z pohledu žáků vypracoval pod vedením vedoucího bakalářské práce PhDr. Michala Zvírotského, Ph.D. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 23.dubna2013

.....

podpis

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá aktuální problematikou šikany ve škole z pohledu žáků základních škol a středních škol. Šikana je vysoce nebezpečný a negativní společenský jev, o kterém se mnoho let veřejně z různých důvodů nemluvalo, jako by se předpokládalo, že šikana neexistuje. Současnost prokázala, že tomu tak není. Naopak se díky novým komunikačním technologiím rozšířila o nové, mnohem nebezpečnější formy. Práce analyzuje v teoretické části formou literární rešerše základní faktory šikany. Analýzou šikany, jejich konkrétních projevů se věnuje především v průzkumu mezi žáky základních škol a středních škol, přičemž porovnává názory a zkušenosti obou věkových skupin. Cílem práce bylo zmapovat poznatky z praxe obou věkových skupin a provést porovnání jejich reakcí na šikanu mezi nimi. Výsledky průzkumu jsou porovnávány se závěry celostátních výzkumů.

Abstract

The bachelor thesis focuses on the current issue of bullying from the perspective of primary and secondary school pupils. Bullying is a negative and dangerous social phenomenon, which was not discussed openly for many years and it seemed there was no problem like this. The present day shows that this problem is real and in many respects much more dangerous than ever before (due to modern technologies). The thesis is divided into two parts – theoretical and practical. Analysis of the main factors of bullying based on studying of professional bibliography is contained in the theoretical one. The practical one is based on a survey among primary and secondary school pupils. The survey concerns specific behavior that constitutes bullying, experience with bullying etc. It is the main goal of this thesis to analyse findings from both studied groups (primary and secondary school pupils), compare them with each other and with conclusions of nationwide research.

Klíčová slova

Šikana, agresor, oběť, prevence

Key words

Bullying, Aggressor, Victim, Precaution

Obsah

Úvod

I Teoreticko-metodologická část

1 Obecná teorie šikany

1.1 Formy a stadia šikany

1.2 Vnější znaky šikany

1.3 Příčiny šikany

2 Typický vývoj šikany ve školní třídě

2.1 Vztah oběti a agresora

2.2 Psychologické dopady na šikanované

3 K psychologii dětské skupiny

3.1 Dlouholetý vývoj ve třídě

3.2 Dvojí život třídy

4 Novodobá média jako nástroj dětské šikany

4.1 Rizikové prostředí internetu

4.2 Rysy internetové šikany

5 Předcházení školní šikaně

5.1 Druhy prevence

5.2 Úloha školy a školských zařízení v prevenci

II Praktická část

6 Průzkum Šikana ve škole z pohledu žáka

6.1 Výzkumné otázky a cíl práce

6.2 Zkoumaný soubor

6.3 Metody

6.4 Výsledky a interpretace

6.5 Závěry

Diskuse

Závěr

Seznam literatury

Seznam obrázků, grafů, tabulek

Přílohy

Úvod

Šikana – pojem, který patří ve školském prostředí k často používaným. Šikana se stala jevem, který je odsouzeníhodný a všeobecně není ve společnosti vítaný. Přesto se mu dlouhé roky daří dobře. Proč tomu tak je, tím se zabývá dlouhodobě mnoho odborníků. Setkáváme se s mnoha názory, které se objevují v odborných i laických diskusích, s jejími konkrétními projevy v médiích. Děti i dospělí se s ní mohou seznámit v různé podobě a intenzitě. Šikana je jev, o kterém jsme před lety předpokládali, že v nové, moderní a demokratické společnosti již nebude existovat. Denně se můžeme přesvědčovat, že tomu tak není. Šikana naopak jakoby se změnou podmínek po roce 1989 dostala nový impulz. Se změnou životního stylu se změnily názory části společnosti, lidí, kteří pochopili, že pokud budou chtít v životě něčeho dosáhnout, se musí chovat jinak než větší část společnosti. Dostat se dopředu, nepřemýšlet nad tím, kolik peněz mohu utratit apod., vytváří z mnoha jednotlivců lidí, kteří jdou tvrdě za svým cílem aniž se ohlížejí na druhé. Rodiče učí děti, že se nesmí nechat bít, že mají rány vracet, že když se nechají, aby s nimi jiní manipulovali, v životě ničeho nedosáhnou. Vychovávají ve svých dětech jedince, kteří budou přesvědčeni, že musí ukázat svou sílu, moc a skutečně tak konají. Dávají najevo, že slabší jedinci budou muset na okraj společnosti. Šikana není jen fyzické násilí, ale také psychické. Ponižování jedince, dokazování mu, že je slaboch, zatímco druhý je silný a tvrdý, přerůstá v klasickou šikanu. Šikana je živelně vznikající jev do té míry nebezpečný, jak mu to společnost dovolí. To stejné platí také pro klima ve škole. Záleží na tom, jak bude vedení školy přistupovat k plnění programu prevence, zaměřovat se na správné klima ve škole, na to, aby děti věděly, že šikana nemá ve škole místo.

Díky médiím se můžeme často setkávat s negativními jevy, které ohrožují člověka bez ohledu na jeho věk, pohlaví apod. Se šikanou a jejími projevy se nesetkáváme jen díky médiím, můžeme se s ní setkat osobně. Nikdo nemá rád, když se stává svědkem šikany. Většina lidí neví, jak se má zachovat v obavě, aby se nakonec záležitost neobrátila proti nim. Nikdo také není rád, když se stane terčem útoku, fyzického nebo psychického.

Šikana a veškeré její projevy jsou natolik vysoce nebezpečným celospolečenským jevem, že se jejím působením zabývají různé organizace, instituce. Vznikají nové a nové legislativní a jiné dokumenty, které mají působit nejprve jako prevence. Již z tohoto faktu vyplývá skutečnost, proč se prevence z pohledu žáka stává předmětem

této práce. K problému šikany se většinou vyjadřují dospělí, v praktické části se budou moci vyjádřit také žáci k tomu, jak vidí šikanu ve škole oni. Cílem práce je na základě zmapování teoretických poznatků získaných rešerší odborné literatury jejich využití v praktické části práce. Budou využity výsledky z provedeného průzkumu mezi žáky ve věku 13-15 let a 16-18 let a budou porovnány názory obou věkových kategorií. Předpokládáme, že se nám podaří v praktické části co nejpřesněji popsat a vyhodnotit názory žáků obou věkových kategorií na šikanu, které budou vycházet ze jejich zkušeností ve škole. Pro přípravu práce a získání podkladů bude nutné nejprve vyhledat zdroje odborné literatury, které se šikanou a jejími průvodními jevy zabývají, utřídit je, nastudovat potřebné informace, zpracovat je a využít při tvorbě textu.

1 Obecná teorie šikany

Šikana ve školách a školských zařízeních – jev, o kterém se dlouho vědělo, že existuje, ale v období před listopadem 1989 se „nehodilo“, aby se o něm otevřeně ve veřejnosti hovořilo, protože bylo nemyslitelné, že v tehdejší společnosti takovýto negativní jev mezi dětmi ve školách existoval. Vše se pokládalo do roviny, že „se děti ve škole popraly, pošťuchovaly apod.“ Čas ale ukázal, že jev, který ve skutečnosti existoval, byl jen vědomě skrytý a pokud došlo k projevům sporů mezi dětmi, řešily se případy pokud možno co nejvíce skrytě.

1.1 Formy a stadia šikany

V souvislosti s formami šikany můžeme konstatovat, že čím vyspělejší společnost a čím vyspělejší komunikační technika, tím jsou formy šikany vynalézavější, ale také hůře se zjišťující. Dnešní společnost se od té před třiceti lety liší. Nemáme teď na mysli větší vyspělost ekonomiky, nové technologie, ale především odlišnosti v životním stylu člověka. Po desetiletí zažité a respektované hodnoty se pomalu vytrácejí, v mnoha ohledech mizí úcta k druhému člověku, k slabšímu jedinci a naopak se prosazuje „politika ostrých loktů“. Nastoupil trend, že úspěšným ve společnosti bude pouze ten jedinec, který se bude odlišovat svou dravostí, nadměrným sebevědomím. Od tohoto způsobu myšlení, kterým je často už malým dětem v mnoha rodinách vštěpován jako zásadní pro budoucí úspěšný život, se postupně odvíjejí první zárodky šikany. Platí přímá úměra, že se stoupajícím věkem a získanými zkušenostmi stoupá také vynalézavost, jak jinému jedinci ublížit jen aby jiný jedinec dokázal svou fyzickou nebo psychickou převahu.

Formu šikany ovlivňuje v první řadě věk účastníků. Zkušenosti dokazují, že agresivita dítěte stoupá s jeho věkem. Rozhoduje i pohlaví. Chlapci a muži se většinou zaměřují na fyzickou stránku šikany, protože při jejím uplatňování mají možnost dokázat fyzickou převahu. Dívky se zaměřují na psychickou stránku šikany, protože uplatňují to, co je jim geneticky u většiny dáno, tj. lepší výmluvnost. Psychologové poukazují na fakt, že zejména u dívek základní školy dokáže slovní šikana způsobit větší trauma než u chlapců fyzické napadnutí (pokud ovšem neskončí zraněním nebo jiným poškozením). Zkušenosti také prokazují, že nejzávažnější a nejkrutější šikana se projevuje tam, kde jedinci musí žít pohromadě, tj. ve školách v internátech, výchovných ústavech.

Mezi formy šikany zahrnujeme ignorování oběti, její izolaci, pomlouvání a zesměšňování, tedy formy, proti kterým je téměř nemožné se bránit. Jednou vyslovené se nedá vzít zpět, žije dál vlastním životem a napadený/a téměř nikoho nepřesvědčí, že to není pravda. Mohou se objevit další formy, např. vyhrožování, manipulativní příkazy a mnohdy vydírání. K nim náleží krádeže osobních věcí, jejich ničení. Pokud bychom přešli do věku dospělých, šikana se sexuálním podtextem vedoucí až k pohlavnímu zneužívání a znásilnění. Z nejnovějších forem díky komunikačním technologiím sem patří kyberšikana (bude pojednáno v kapitole 4).

Formami šikanování se zabýval Kolář, který vycházel z dlouholetých pracovních a odborných zkušeností pedagoga. Zajímavý je jeho náhled na vývoj dalších typů šikany. V roce 2001 prezentoval názor na šikanu a použil pojem „neobvyklá šikana“, který podrobně analyzoval. Již tehdy byl názoru, že se jedná o skrytou formu šikany. Na základě toho stanovil několik základních faktorů. Jako první jmenoval potřebu bezpečí pedagoga, protože často je pedagog zesměšňován před žáky ve třídě. Upozornil na změnu v základním schématu šikanování, na šikanu v uzavřených zařízeních, kde je možné se setkat i s rasově motivovanou šikanou. Připomněl, že je nutné je brát do úvahy, že šikana může být umocněná drogou, děti jsou zotročovány dobrovolně prostřednictvím peněz, nechybí ani sexuální šikana, šikana v rámci integrace, kdy je šikanováno postižené dítě a v neposlední řadě šikana, která využívá psychických znevýhodnění některých dětí ve třídě.¹ O několik let později znovu zopakoval, že při analýze šikany je nezbytné správně rozlišit, zda se jedná o pravou nebo nepravou formu šikanování. Konstatoval, že pravá forma má přímou vazbu na léčbu šikanování. Nepravá forma je pro pomoc bezvýznamná. Někdy však může být i zavádějící.² Byl to opět Kolář, kdo analyzoval a podrobně popsal jednotlivá stadia šikany. Na základě výzkumů došel k závěru, že je možné je rozdělit do pěti stadií.

První stupeň ostrakismus

Šikana se projevuje kdekoli, nepotřebuje zvláštní podmínky, pouze přítomnost slabších jedinců, kteří jsou v třídním kolektivu většinou v pozadí a nenápadní. Toho využívají agresori, kteří na ně cílí posměšné poznámky atd.

¹ KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 131.

² KOLÁŘ, Michal. Diagnostika a léčba šikanování v praxi. Sborník příspěvků z konference. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*. Praha, 2009, s. 22.

Druhý stupeň

Agresoři ve třídě vytvářejí menší skupiny 2-3 osob, čímž získávají pocit převahy nad ostatními. Dávají najevo svou fyzickou a psychickou převahu bitím a týráním. Protože se slabší jedinci nebrání, výpady opakují stále častěji. „Ostrakizovaní žáci začnou sloužit jako hromosvod. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese“.³

Třetí stupeň

Agresoři přitvrzují, vytvářejí tzv. úderné jádro, které je pevně organizované, postupuje cíleně, protože chce co nejvíce ublížit. Je jen otázkou času, kdy se rozpadne, protože je v něm několik silných jedinců a všichni chtějí být v čele úderného jádra. Nastanou dvě varianty řešení – buď se toto jádro rozpadne a vytvoří se nové anebo k rozpadu nedojde a jedinci v něm budou mezi sebou soupeřit.

Čtvrtý stupeň

Třídní kolektiv, který se tomuto údernému jádru nepostaví, postupem času přijímá fakt, že vedou třídu, byť v negativním slova smyslu. Třídní kolektiv přijímá normy agresorů jako nepsané zákony, které si ale nikdo nedovolí porušit.

Pátý stupeň

Podle Koláře nastupuje totalitní ideologie šikanování. Žáci ve třídě jsou rozděleni do dvou skupin na agresory a oběti. „Agresoři ztrácí veškeré zábrany, chtějí pouze provádět násilí, které považují za normální, dokonce za legraci“. Kolář poznamenává, že byť se jedná o pátý, nejvyšší stupeň, není stále tak tvrdý ve třídě základních škol jako např. ve výchovných ústavech.⁴

1.2 Vnější znaky šikany

Šikanu, jak jsme již uvedli, chápeme jako velmi nebezpečný jev, jehož aktéři neustále hledají nové a nové způsoby, jak agresí zdokonalit. Sami psychologové tvrdí, že na svůj věk jsou děti někdy neuvěřitelně vynalézavé. Na prvním místě je záměrnost jejich chování. Stačí jen nepatrný popud ze strany oběti, která ani neví, že by se měla dopustit

³ MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2013, s. 239.

⁴ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997.

něčeho, co agresora povzbudí a důvod k napadnutí oběti je na světě. Protože se oběť často nebrání (úlohu hraje moment překvapení), většinou netrvá dlouho a agresor svůj výpad zopakuje, navíc s ještě větší intenzitou. Oběť je v naprosté většině v defenzivě, agresor výpady stupňuje. Dalším znakem je nepoměr sil mezi obětí a agresorem. Agresor si nikdy netroufne napadnout silnějšího soupeře, raději bude volit cestu dohody s ním na dalším společném postupu. Slabší jedinec tuto cestu nevolí. Bojí se, že svou situaci ještě zhorší. Také spolužáci ve třídě se většinou na stranu oběti nepřidávají z obavy, že se sami stanou terčem šikany. Dalším znakem vnější šikany je, že agrese je cílem jednání, dokázání převahy. Výsledkem je další vnější znak, kterým je, že oběť prožívá nepříjemně útok agresora, který svůj výpad považuje za „legraci“. Podle Bendla „Šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikanu je typický nepoměr sil mezi jednotlivými aktéry, tzn. Převaha agresora nad obětí – asymetrická agrese. Jejím důsledkem je poškození druhé osoby.“⁵

1.3 Příčiny šikany

Každé onemocnění nebo každý negativní jev je předmětem zkoumání, aby se ti, kdo potřebují znát odpověď, dozvěděli skutečné příčiny konkrétní události. Odborníci potvrdí, že není vždy jednoduché dopátrat se pravdy, skutečné příčiny vzniku jakéhokoli negativního jevu. Vědí, že k negativnímu projevu dojde v okamžiku, kdy se agresor dostane na určitou hranici svých psychických možností a dál už je nezvládá. Potom dojde k následnému zkratu, který může mít nedozírné důsledky pro oběť a jeho také. „Agresor si většinou vybírá konkrétní oběť, u které si je téměř jistý, že nebude klást odpor ani se bránit. Lze si velmi snadno představit, že si agresor vybere spíše nesmělou a bázlivou kořist než sebejistou osobu.“⁶

Šikana se odehrává v různých kolektivech, tam, kde jsou k tomu vytvořeny podmínky. Můžeme k nim zařadit např. nesourodý třídní kolektiv, vytváření různých zájmových skupinek, v současné době velmi často podle sociálního původu (majetní a nemajetní), přítomnost žáků pocházejících z jiného etnika, integrovaní žáci. Pro agresora poměrně bohatý výběr, jde jen o to, aby si našel toho nejslabšího, na kterém si „vyzkouší“ své „schopnosti“.

⁵ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, s. 25.

⁶ MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2013, s. 240.

Toto hodnocení ve vztahu k sociálním strukturám a etnikům potvrzují např. Kořa a Jedlička, podle jejichž názoru „se šikana vždy odehrává v kontextu nějaké sociální struktury, s jejímž posláním je právě takové jednání v příkrém rozporu – v učilišti, v armádě, ale i v základní či střední škole.“⁷ Šikana se vyskytuje ve všech typech škol, jen se o ní příliš nemluví, protože přiznání se k tomu, že ve škole došlo k šikanování, znamená pro školu vždy určité stigma, již jen z toho pohledu, že její výchovná a další opatření nebyla efektivně využívána. Každá šikana vždy znamená konkrétní destrukci v třídním kolektivu, protože narušuje vztahy, které ve třídě jsou. Ne každá třída se díky mnoha faktorům, které na klima třídy působí, dokáže sjednotit natolik, že k šikanování v rámci prevence nemůže dojít. Pokud dojde, tak je rychle společnými silami žáků a třídního učitele vyřešena.

Základní dělení příčin šikany vypracoval Řičan, když popsal její čtyři hlavní motivy.

1. Tlak kolektivu - jedinec se musí chovat tak, jak se od jeho osoby očekává. Chlapec má být „tvrdý“, ne změkčilý, takže mužský element musí převládat. V případě, že se objeví osoba, která tento požadavek z různých důvodů nesplňuje, dostává se pod tlak silného jádra mužů.
2. Touha po moci - jedinec má přání ovládat druhé a přitom se nesetkávat s odporem, tzn. převažuje přání, aby slabší jedinec byl tzv. vydán na milost a nemilost.
3. Motiv krutosti – agresorovi působí potěšení, když vidí, že jeho oběť trpí. Agresor si „vychutnává“ strach oběti.
4. Zvědavost, experiment – týrání je do určité míry pokusem. Agresor zkouší, kam až může zajít, kde je konkrétní mez, kterou by už neměl překročit. Zvědavost vítězí, agresor zkouší, kde je hranice, do které oběť vydrží.⁸

K rozvinutí šikany (což si nikdo nepřeje) je nutné splnit několik předpokladů. Především musí existovat potenciální agresor, musí být přítomná oběť šikanování a ve třídní skupině musí existovat takové klima, které šikanování připustí, nebude šikanování bránit.⁹

⁷ KOŘA, Jaroslav, JEDLIČKA, Richard. *Aktuální problémy výchovy: Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha: Karolinum, 1998, s. 86.

⁸ ŘIČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995.

⁹ LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 12.

Šikana představuje v posledních letech ve školách značný problém. Pedagogové se s jejími projevy setkávají velmi často. Důvodů, proč má v posledních letech šikana dobré podmínky pro své působení, je mnoho. Odborníci, kteří se problematikou šikany zabývají, uvádějí, že každý z nich by stál za podrobné zkoumání. Pokud bychom chtěli problém více zevšeobecnit, přikloníme se se souhlasem k odborníkům, že na vině je především změna životního stylu, změna mnoha životních hodnot, preferování vlastních zájmů. K výčtu je nutné připojit změny charakterových a volních vlastností mnoha lidí. Postupně jsou odsouvány do pozadí tradiční rodinné hodnoty a naopak je zdůrazňována potřebná schopnost každého jedince naučit se tvrdě prosazovat ve společnosti, pokud bude chtít dosáhnout určitého životního standardu, společenského postavení. V mnoha rodinách jsou děti vedeny k tomu, že se nesmí nechat utiskovat od kamarádů, že se musí naučit efektivně bránit a když to bude nutné, třeba i druhého fyzicky napadnout.

Každý jedinec je jiný, každý vyrůstal v jiném prostředí, ze kterého si odnáší určité projevy chování. Existují rodiny, kde má každý své místo, všichni mají rozdělené různé povinnosti včetně povinností pro děti, v rodině panuje přátelské ovzduší, tolerance, každý zná pravidla, která musí dodržovat. Existují také rodiny, kde rodinný život nemá stanovená žádná pravidla, dospělí učí děti, že pokud chtějí něčeho dosáhnout, musí to získat i za cenu fyzického nebo psychického násilí. V takovýchto rodinách bývají často negativním vzorem rodiče. Dítě postupně nabývá přesvědčení, že když se tak chovají rodiče, že je to správné a následně se snaží „okoukané“ prvky chování aplikovat i mimo rodinu, ve které žije.

O šikaně se často hovoří, že vzniká ve školách, ve kterých vedení školy a celý pedagogický sbor nevěnují prevenci jakýchkoli negativních jevů pozornost. Domnívají se, že ve škole je vše v pořádku a zpravidla jsou pak postaveni před fakt, že to bylo pouhé zdání, protože uvnitř školy se šikana projevovala nenápadně do doby, než se díky šikaně stalo nějaké neštěstí. V Metodickém pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (Věstník MŠMT č. 1/2001) je obsažen postup prevence sociálně patologických jevů, ve kterých stanovena primární odpovědnost vedení škol, aby se odpovědně vyrovnávaly s problémem šikany ještě před jeho vznikem. Důvod byl jasný – tam, kde existuje kvalitní prevence, klesá riziko, že se šikana projeví. V materiálu jsou čl. 4 stanoveny metody, které mají pomoci při řešení šikanování a v čl. 5 výchovná opatření. Důležitá je také spolupráce škol s rodiči žáků, se specializovanými a ostatními institucemi.

2 Typický vývoj šikany ve školní třídě

Třídní kolektiv v základní škole se formuje, až na některé výjimky, již od první třídy. Děti se navzájem stále více poznávají, uvědomují si, ze kterého sociálního prostředí jeho spolužáci pocházejí. Děti se během školních let velmi dobře poznají, vědí, kdo je v čem silný, kdo slabý a podle toho některé z dětí jednají.

2.1 Vztah oběti a agresora

Ještě dříve než se budeme věnovat vztahu oběti a agresora, věnujeme několik poznámek typickému vývoji šikany ve třídě. Žáci si vytvářejí za přispění třídního učitele a dalších pedagogů určité klima, na jehož kvalitě závisí každodenní život třídy. Spáčilová uvádí, že „Mezi další významné činitele, které ovlivňují vývoj i charakter třídy, patří věk žáků, početnost, složení třídy podle pohlaví, složení třídy z hlediska úrovně dispozic jednotlivých žáků a jejich individuálních charakteristik. U žáků mladšího věku je nezanedbatelným faktorem i rodinné prostředí.“¹⁰ Důležitá je také diagnostika vztahů ve třídě. Problematicke se věnovali např. Kalhous a Obst. Diagnostikovali, co vše musí učitel znát, aby byl schopen poznat charakter sociálních vztahů ve třídě.

- Získat údaje o třídě jako sociální skupině.
- Znát dispozice jednotlivých žáků.
- Znát hierarchii vztahů ve třídě.
- Znát hierarchii hodnot třídy.
- Získat dostupné údaje o žácích (v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů).
- Znát organizační podmínky ve třídě apod.¹¹

Není pochyb o tom, že třídní šikana má zhoubný vliv na žáky ve třídě. Nejvíce je poznamenán šikanou žák, která ji prožívá sám na sobě. Agresor neškodí jen své oběti, ale celému kolektivu, který jeho počínání sleduje, ale nemá odvalu zasáhnout a ani oznámit šikanu třídnímu učiteli.

¹⁰ SPÁČILOVÁ, Hana. *Pedagogická diagnostika v primární škole I*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, s. 22.

¹¹ KALHOUS, Zdeněk., OBST, Otto a kol. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002, s. 191-192).

Tabulka 1 Diagnostika šikany – přímé a nepřímé ukazatele

Nepřímé ukazatele = chování nebo vzhled dítěte	Přímé ukazatele = chování okolí vůči dítěte
<ul style="list-style-type: none"> ♦ strach jít ráno do školy ♦ zaškoláctví ♦ opakované bolesti hlavy či břicha ♦ zhoršení prospěchu ve škole ♦ ztráta zájmu o učení ♦ porucha soustředění ♦ pobývání v blízkosti učitelů ♦ ustrašené vystupování ♦ pozdní návraty ze školy ♦ návraty s poškozeným a ušpiněným oděvem ♦ dítě se vrací ze školy vyhladovělé ♦ modřiny, odřeniny bez věrohodného vysvětlení ♦ opakovaná ztráta peněz či osobních věcí ♦ dítě žádá o peníze pod různými záminkami ♦ špatné usínání, noční můry ♦ smutná nálada ♦ apatie, někdy naopak nezvyklá agresivita 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ úmyslné ponižování ♦ hrubé žertování a zesměšňování ♦ nadávky ♦ neustálé kritizování a zpochybňování ♦ poškozování a krádeže osobních věcí ♦ poškozování oděvu ♦ výsměch ♦ pohrdání ♦ omezování svobody ♦ bití, kopání, jiné tělesné napadání

LOVASOVÁ, Lenka. Šikana. Praha: *Vzdělávací institut ochrany dětí*, 2006, s. 10.

Problémem šikanovaných dětí je, že ve třídě zpravidla nemají téměř žádného kamaráda, který by byl opravdovým kamarádem, nejen spolužákem. Šikanovaného žáka se nemá, alespoň v prvním okamžiku, kdo zastat. Kolář uvádí, že „Oběti šikany (zvláště těch pokročilých) jsou dlouhodobě vystaveny velké tělesné i psychické bolesti. Výsledkem bývá zlomení duševní síly a přesmyk až do extrémní formy závislosti – identifikace s agresorem.“¹² Zůstaňme ještě moment u Koláře, který v téže knize popsal typy obětí od oběti „slabé“, která má tělesný a psychický handicap, přes oběť „silnou“ a nahodilou až po oběť „deviantní“ a nekonformní.¹³ Rad pro oběti šikany je v odborné literatuře hodně, ale spíše se jedná o to, že dítě potřebuje pomoc skutečného odborníka a zapojení svých rodičů do obrany proti šikaně.

¹² KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 43.

¹³ Tamtéž, s. 89.

2.2 Psychologické dopady na šikanované

Psychika dítěte, ale také jeho rodičů, když se o šikaně jejich dítěte dozvedí, bývá velmi narušená. Šikana je obrovským náporům na psychiku každého šikanovaného, který se sám a bez pomoci, jí nedokáže zbavit. Jedná se o velké trauma, které nedokáže rodina bez pomoci odborníků řešit.

Pöthe již v roce 1999 upozornil na to, že je nutné šikanování v dětském kolektivu předcházet důslednou prevencí, protože jinak bude mít šikana dalekosáhlé důsledky na zdraví dítěte. Stanovil několik základních bodů, které je nezbytné plnit. Především se jedná o to, aby třídní učitel a další učitelé společně se žáky ve třídě vytvářeli atmosféru otevřenosti, vzájemné solidarity a děti si navzájem pomáhaly. Důležité je zaujmout konkrétní stanovisko k šikaně, k její podstatě a existenci, nedovolit její vznik. Nezbytné je stanovit jasná pravidla chování v kolektivu. Učitelé musí vést pravidelně s dětmi diskusi na téma etnické nebo kulturní odlišnosti. Zároveň musí vychovávat a vzdělávat děti v oblasti lidských práv a duchovních tradic země.¹⁴

S ohledem na velké psychologické trauma, které šikana přináší, je základním předpokladem prevence a práce s obětí šikany. Každý žák by měl alespoň v základech vědět, jak se má zachovat ve třídě v případě, že se stane obětí šikany. Ihned probrat situaci se spolužáky, následně informovat třídního učitele a rodiče. Měl by, byť to bude náročné, zachovat pokud možno co největší klid. Snažit se dát agresorovi najevo, že se ho nebojí, i když vnitřně se bojí neskutečně. Mluvit s ním mluvit nahlas, zřetelně a důrazně, nenechat se odradit siláckými projevy agresora. Potřebné je přivolat si pomoc od spolužáků, pokud jsou svědky konfliktu. Důležité je, aby se oběti šikany naučily psát deník o šikaně, co se událo, protože jednou se bude jednat o důležitý důkazní materiál.¹⁵

Šikanované dítě prožívá po celou dobu, kdy je agresorem napadáno, velké psychické trauma. Problémem je, že se oběť většinou natolik bojí sdělit komukoli, že je obětí šikany a dostává se stále více do tzv. začarovaného kruhu. Teprve tehdy, když je na dítěti viditelné, že něco není v pořádku, se situace řeší. Mnohdy již může být pozdě, protože šikana se na zdravotním stavu dítěte výrazně „podepsala“.

¹⁴ PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. Praha: nakladatelství G plus G, 1999, s. 144.

¹⁵ KAMPWERTHOVÁ, Karin. *Jak přežít školní léta*. Praha: BB art, 2006, s. 74.

3. K psychologii dětské skupiny

Dětská skupina, která se utváří v prostředí mimo školu, stejně tak jako třídní kolektiv jsou složeny z dětí pocházejících z různého sociokulturního prostředí. Každý jedinec má svou vlastní charakteristiku, způsoby chování a jednání, vyznává jiné hodnoty, má jiné názory než jeho kamarád, se kterým sedí v jedné školní lavici. Z toho také vyplývá, že ke každému dítě je nezbytné přistupovat individuálně.

3.1 Dlouholetý vývoj ve třídě

Děti navštěvují od první třídy základní školu v kolektivu, jehož složení si nevybraly a nemohou si, až na některé výjimky, vybrat až do konce školní docházky v základní škole, zda nechtějí jít do jiné třídy. Celých devět let jsou ve třídě se spolužáky. S některými by nechtěly být, ale jinou možnost nemají. Dospělý člověk, který je v pracovním poměru, může ze zaměstnání odejít, vyhledat si nové pracovní místo a s ním také vyměnit pracovní kolektiv. Má možnost volby, děti ji nemají. Většina dětí chodí ráda do školy, protože má v ní kamarády. Existují děti, které do školy nechtějí, vymlouvají se doma, že je jim špatně apod., přitom rodiče nenapadne, že to není pravá příčina jeho neochoty a nechutenství jít do školy. „Třída se v prvním ročníku podobá absolutní monarchii. Jednotlivé děti vzhlížejí ke své učitelce a tyto dyadické vztahy určují většinu dění ve třídě. Typický projevem tohoto stavu je, že se bez zábran žaluje“.¹⁶

Děti si postupně budují individuální i sociální vztahy, krystalizuje nová struktura třídy. Některé děti získávají na převaze, ale ta zatím nemusí být převaha vědomá jako agresora. Pouze ukazují, že jsou, podle jejich názoru“ schopnější se v situaci orientovat lépe, než jiné děti ve třídě. „Od absolutní monarchie se třída posouvá k monarchii konstituční a posléze se stále více podobá demokratické republice. Tato „demokracie“ je ovšem – docela podobně, jako je tomu v politice – stále ohrožena korupcí a „mafíánskými“ praktikami, jež vedou ke skryté nebo i zjevné diktatuře“.¹⁷ Citujeme Říčanovo srovnání, protože velmi přesně popisuje vytváření klimatu třídy a podmínky pro první náznaky budoucí šikany. Proto se Říčan následně ptá, jako roli ve vytváření klimatu hraje šikana. Podle jeho názoru třída žije dvojitým životem, který má dvě tváře.

¹⁶ ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 48.

¹⁷ Tamtéž, s. 48

3.2 Dvojí život třídy

Podle Říčana, dvojí tvář představuje jednu jako tvář „oficiální“, druhou jako ilegální“, „podzemní“, undergroundovou“. Té oficiální vládnou pedagogové, které děti učí novým vědomostem, té neoficiální vládnou děti, které se postupně zařadily do čela třídy převážně na základě svých fyzických vlastností. O skupině většinou nemají pedagogové dlouho žádné zprávy.¹⁸ Žáci postupně ověřují, na co vše se ve třídě a ve škole může přijít téměř okamžitě, na co se přijde později anebo úplně náhodou. Učitelé nejsou při těchto žákovských „experimentech“ vítáni. Platí pravidlo, že čím vyšší je přísnost ze strany učitele, tím větší ostražitost žáci vyvíjejí a tím se také chystají na větší vzpouru. Učitelé jsou faktorem, na kterém si děti zkouší, co vše vydrží, co si mohou žáci dovolit. Psychologové tento moment považují za nesmírně důležitý trénink sociálních dovedností.¹⁹

Třída vyvíjí, pokud třídní učitel a další učitelé mají přirozenou autoritu. Umí se žáky komunikovat, vysvětlovat, ne zbytečně kárat, dodržovat potřebnou disciplínu a zvládnout bez potíží výchovu. Pokud tomu tak není, lze předpokládat, že se ke slovu dostane určitá skupinka žáků, nebo jen jednotlivec. Pokud se jim to podaří, postupně se vypracují do čela třídy. Když své emoce nezvládnou, mohou se stát třídními agresory. Přirozená autorita skupiny nebo jednotlivce se dostává do jiného směru a objevují se prvky šikany, které jsou zatím skryté a čekají na vhodný okamžik. Autonomie skupiny se postupně stává autonomií skupiny agresorů, která číhá na vhodný okamžik, aby ukázala svou skutečnou sílu. Skupina nebo jen jednotlivci pečlivě sledují dění ve třídě, reakce spolužáků na různé aktivity a odhadují jejich síly. Postupně zjišťují, kdo je silný a kdo slabý, na kterém spolužákovi bude možné vyzkoušet akční a silové aktivity.

Do nezáviděníhodné situace se dostává postupně také učitel, zvláště pokud nemá ve třídě dostatečnou autoritu. Jeho pozice je ztížena faktem, že v současném období oslabené autority učitelů na základě liberální výchovy dětí ze strany rodičů, nemůže mnohdy očekávat, že rodiče pomohou problém vyřešit. Učitel se mnohdy dostává do postavení jako oběť šikany, musí si nechat líbit i vulgární projevy ze strany agresorů. Takovéto chování agresorů dokáže zcela „rozložit“ morálku ve třídě.

¹⁸ ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 49.

¹⁹ Tamtéž, s. 49.

4 Novodobá média jako nástroj dětské šikany

S rozvojem internetu a nových komunikačních technologií se nejen urychlil tok informací, které potřebujeme k práci i k osobnímu životu, ale výrazně se dopředu posunula možnost komunikace v kladném i v negativním slova smyslu. Zejména internet se stal nástrojem, jehož prostřednictvím si můžeme nejen popovídat s přáteli, ale můžeme se stát obětí kyberšikany, různých forem vydírání a jiných praktik.

4.1 Rizikové prostředí internetu

Internet jako celosvětová síť se stal médiem, které v mnoha ohledech zjednodušil života stamilionů lidí na celém světě. Stal se zároveň určitým rizikovým prostředím zejména pro děti. Vzhledem ke svému věku neumějí odhadnout nebezpečí, se kterým se mohou setkat, i když budou u počítače v domácím prostředí. „Internet je velmi tvárný. Není fixován na žádné síťové centrum, uživatel má svobodu volby, od výběru poskytovatele připojení až po výběr obsahu zobrazení na obrazovce.“²⁰ Připomínáme některé z výsledků celoevropského průzkumu EU Kids Online o tom, jak se evropské děti na internetu chovají. Co se týče rizikových situací, české děti překračují celoevropský průměr téměř dvakrát, co se týká seznamování se s neznámými lidmi. „Podle průzkumu mělo 46 procent českých dětí ve věku od 9 do 16 let používajících internet někdy na síti kontakt s člověkem, kterého znaly právě jen virtuálně. A celých 15 procent dětí se pak s někým takovým setkalo i osobně.“²¹

Děti tráví u internetu několik hodin denně, aniž si rodiče všimnou, které webové stránky navštěvují, s kým komunikují, jaké materiály a informace o sobě posílají. Kyberšikana může být pro děti velmi nebezpečná. Rodiče sami podceňují rizika internetu. Často o nich ani neví a nekontrolují, které webové stránky děti navštěvují. Mnozí z nich v počítači neblokuje přístup k obsahově závadným stránkám, protože ani o takové možnosti nemají informace. „Útočník může své virtuální identity jednoduše měnit, blokování mu nemůže definitivně zabránit v dalších útocích. Jde tedy spíše o to znesnadnit mu jeho počínání.“²²

²⁰ SKLENÁK, Vilém a kol. *Data, informace, znalosti a Internet*. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 10.

²¹ KEMÉNYOVÁ, Zuzana. *České děti přitahuje internet. Podceňují riziko anonymního seznamování*. [online]. 21. 7. 2012. [cit. 2013-03-16] Dostupné z <http://zpravy.ihned.cz/cesko/c1-56609270-ceske-deti-pritahuje-internet-podcenuji-riziko-anonymniho-seznamovani>

²² KAVALÍR, Aleš, ROTTOVÁ, Nina. *Kyberšikana a její prevence – příručka pro učitele*. Praha: Člověk v tísni, 2009, s. 44.

4.2 Rysy internetové šikany

O internetové šikaně hovoříme jako o kyberšikaně. Jaký je rozdíl mezi ní a šikanou? Klasická šikana je charakteristická přímými fyzickými útoky i psychickými. Jedná se o přímý fyzický kontakt agresora s obětí. U běžné šikany se dají útoky agresora předvídat, protože obě strany jsou ve třídě v kontaktu. Na rozdíl od běžné šikany není u kyberšikany přímý osobní kontakt, šikana se odehrává pouze v psychické rovině. Např. se uplatňuje vyhrožování, nadávání, zastrašování, vydírání ve virtuálním prostředí. Rozdíl je také v identitě útočníka. Zatímco ve škole nebo v mimoškolním prostředí je agresor znám, ve virtuálním prostředí se může skrývat kdokoli pod tzv. „nickem“.²³ Pro běžného uživatele je obtížné zjistit, kdo se ve virtuálním prostředí skrývá, protože agresori si pořizují nová telefonní čísla, zakládají falešné e-mailové adresy a jinou identitu, což není na sociálních sítích problém. Kyberšikana se může prolínat s obyčejnou šikanou. Problémem je, že oběťmi se mnohdy stávají děti ze slabších sociálních skupin, takže mají málo kamarádů. Proto si je vyhledávají na internetu, kde se není patrné, kdo odkud pochází, čím je apod. Ve virtuálním prostředí si každý může říkat a psát, co chce, nikdo nezkontroluje pravost, v něm jde pouze o to, stát se zajímavým a v případě osob vyhledávajících své oběti umět se citově přiblížit k budoucí oběti. Sociální sítě umožňují uveřejňovat o sobě jakékoli informace, vyměňovat si fotografie (ze strany agresora s jinou identitou), umisťovat na ně videozáznamy.

Mezi nejznámější projevy kyberšikany patří:

- publikování ponižujících záznamů nebo fotografií (např. v rámci webových stránek nebo MMS zpráv),
- ponižování a pomlouvání v rámci sociálních sítí, blogů nebo jiných stránek,
- krádež identity, zneužití cizí identity ke kyberšikaně nebo dalšímu sociálně patologickému jednání (např. zcizení elektronického účtu),
- ztrapňování pomocí falešných profilů (např. v rámci sociálních sítí, blogů apod.),
- provokování a napadání uživatelů v online komunikaci, především v rámci veřejných chatů a diskuzí,
- zveřejňování cizích tajemství s cílem poškodit oběť,
- vyloučení z virtuální komunity (např. ze skupiny přátel v rámci sociální sítě),
- obtěžování (např. opakovaným prozváněním, voláním nebo psáním sms).²⁴

²³ HVIŽD, František. *Kyberšikana*. Projekt E-Bezpečí, Olomouc: Univerzita Palackého, 2007-2011, s. 4.

²⁴ Tamtéž, s. 11.

5 Předcházení školní šikaně

Pro jakoukoli činnost, které vykonáváme a u které je předpoklad, že existují určitá rizika, je nutné učinit konkrétní kroky k odstranění nebezpečí formou zpracovaných preventivních opatření. Totéž platí pro prevenci směřující k zabránění vzniku všech forem šikany ve školním prostředí.

5.1 Druhy prevence

Každá činnost má určitý řád a stupně vývoje, prevenci boje proti šikaně nevyjímaje. Všeobecně rozlišujeme tři stupně prevence od primární až po terciální. Každý stupeň má své charakteristické znaky. O prvním stupni bychom mohli říci, že je sice první, ale to neznamena, že nemá žádný význam, protože se o šikaně v tomto smyslu hovoří spíše okrajově, protože se ještě nestala. Tento názor ale je mylný, naopak, patří mu velmi významné místo. Kdo nemá informace, nic neví, nic nemůže podniknout, a to platí ve všech oblastech lidské činnosti. Proto je důležité, aby informace měli rodiče dětí, pedagogové, veřejnost. Jde o to, aby se třídnímu učitelí podařilo vybudovat dobrý kolektiv, aby si děti pod vedením třídního učitele dokázaly vytvořit hezké vztahy mezi sebou a mohly tak mít pocit, že jsou v bezpečí.²⁵

Přes veškerou snahu třídního učitele i dalších pedagogů se může stát, že dojde k šikanování některého dítěte ve třídě. Jedná se sice o první signál, ale nelze ho podceňovat. Může existovat ještě další, o kterém učitel zatím neví, a žáci mlčí. Proto je nutná již sekundární prevence. O tom, co se stalo, jsou informováni rodiče dětí, tj. oběti a agresorů. Není to jednoduché, protože zejména rodiče agresora nechtějí připustit, že by jejich dítě „něco takového“ udělalo. Je potřeba pomoc odborníka na šikanu, protože jeden případ může vyvolat rozkol ve třídě iniciovaný rodiči. Rodiče agresora v takovýchto případech dostávají doporučení s dítětem navštívit odborníky.

Třetím stupněm je terciální prevence. Jedná se již o závažné provinění agresora, proto je nutné přijmout opatření, které ho oddělí od oběti a škola musí řešit, jakým způsobem bude vliv agresora eliminovat. Problémem je, že se jedná o nezletilé děti, které, ač se provinily, zákony je do určité míry chrání, pouze umožňují přijmout některá zákonná opatření. Je pochopitelné, že s přijatými opatřeními nejsou rodiče ostatních žáků spokojeni.²⁶

²⁵ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha : ISV, 2003, s. 78.

²⁶ Tamtéž, s. 78.

5.2 Úloha školy a školských zařízení v prevenci

Pro zajištění bezpečnosti dětí ve škole a školských zařízeních byla v průběhu let přijata celá řada opatření. Některá zanikla pro neaktuálnost, jiná byla novelizována. Škola je povinna podle zákona č. 561/2004 Sb., v aktuálním znění v § 29 se hovoří o tom, že „škola je povinna vytvářet podmínky pro předcházení sociálně patologickým jevům a poskytovat dětem nezbytné informace nutné k zajištění jejich bezpečnosti a ochrany.“

Pro bezpečnost a ochranu dětí je nutné připomenout paragrafy 4 a 5 zákona č. 561/2004 S., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ve znění zákona č. 317/2008 v aktuálním znění. Ve školním vzdělávacím programu je tedy prevence chápána jako minimální program prevence. Při tvorbě preventivních programů je nezbytné brát do úvahy metodická doporučení a metodické pokyny MŠMT. Na důležitost prevence upozorňuje vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních ve znění pozdějších změn (vyhláška č. 116/2011 Sb.). Vyhláška nejenže definuje obsah poradenských služeb, ale upozorňuje na nutnost zvládat prevenci, výukové a výchovné obtíže, sociálně patologické jevy, především šikanu a jiné formy agresivního chování. Vyhláška také jednoznačně stanoví, že za poskytování poradenských služeb zodpovídá ředitel školy, které je povinen zajistit kompetentní odborníky.

O nutnosti prevence ve školách, o nutnosti připravit a mít k dispozici preventivní programy, se hovoří již mnoho let. Ostatně školy je také vypracovávají s ohledem na vlastní podmínky. Za prostudování stojí materiál autorů Miovského a kol. (2012), kteří společně se zahraničními konzultanty z Velké Británie a Belgie vypracovali na základě českých i zahraničních zkušeností se šikanou návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy, který by byl jednotný pro všechny školy a školská zařízení v České republice. Návrh byl vypracován a nyní již podle vyjádření Miovského záleží na MŠMT jak dále s návrhem nového programu naloží.²⁷ Miovský připomíná, že šikana je „pouze jedním z mnoha různých podob extrémně agresivního chování, hranici přitom chápeme tak, že takové chování má za následek prokazatelnou psychologickou, fyzickou nebo materiální škodu či újmu“.²⁸

²⁷ MIOVSKÝ, Michal, SKÁCELOVÁ, Lenka, ČABLOVÁ, Lenka a kol. *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy*. Praha: UK v Praze, 1. lékařská fakulta, klinika adiktologie, 2012, s. 5.

²⁸ Tamtéž, s. 53.

6. Průzkum - Šikana ve škole z pohledu žáka

Primárním cílem průzkumu je zjistit kvalitu vybraných ukazatelů ve školních třídách základních škol a středních škol a názory obou věkových skupin porovnat ve zvolených ukazatelích. Úkolem první části průzkumu (otázky 1-9) je zmapovat kvalitu názorů a schopnost jednání respondentů obou věkových skupin a porovnat je mezi sebou.

6.1 Výzkumné otázky a cíl práce

V souvislosti se šikanou jsme formulovali následující výzkumné otázky:

1. Jakou činnost chápou žáci pod pojmem šikana?
2. Mají žáci vlastní zkušenosti s projevem šikany ve třídě nebo ve škole?
3. Jakým způsobem žáci reagují v případě, že zjistí ve třídě šikanu?
4. Kdo nejvíce žákům pomohl, když zjistili šikanu nebo se sami stali obětí šikany?

Ke splnění cílů jsme stanovili tyto úkoly:

- Oslovit skupinu žáků a žákyň základních škol a středních škol a zjistit jejich názory na šikanu.
- Zjistit jejich reakce na zjištěnou šikanu.
- Zjistit, jak si s ohledem na svůj věk umí poradit s řešením šikany.

6.2 Zkoumaný soubor a organizace sběru dat

Pro potřeby průzkumu jsme oslovili rodiče celkem 135 žáků a 121 studentů. Oslovení rodičů bylo podmínkou provedení průzkumu, protože se jednalo o zákonné zástupce neplnoletých dětí. S návrhem na spolupráci souhlasilo 116 rodičů žáků, tj. 86 % a 62 rodičů studentů, tj. 76%. Byli jsme překvapeni vysokým procentem souhlasů rodičů žáků základních škol. Po menším dotazování jsme zjistili, že se žáci v základních školách o šikaně a její prevenci učí, takže si žáci chtěli také vyzkoušet účastnit se průzkumu. Protože se jednalo o oslovení poměrně velkého počtu osob, autor průzkumu se dohodl s rodinnými příslušníky na spolupráci, seznámil je s celým projektem a způsobem zajištění komunikace s respondenty, s obsahem dotazníku, způsobu

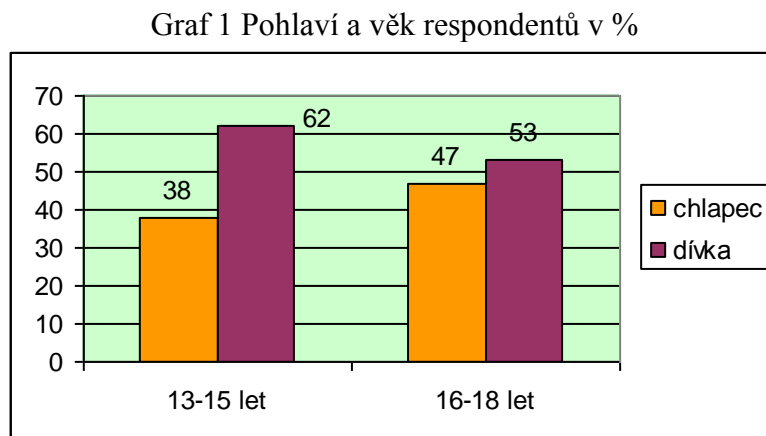
vyplňování a také způsobu vybírání. Druhá a třetí fáze spočívala v kvantitativní analýze získaných dat. Závěrečná fáze zahrnovala interpretaci výsledků a formulaci závěrů vyplývajících z výsledků interpretace analýz.

6.1 Metody

Pro zjištění potřebných údajů byla použita dotazníková metoda. Dotazník byl zaměřený na problematiku šikanování v základních a středních školách. Rodičům neplnoletých dětí, které se průzkumu zúčastnily, byla zaručena naprostá anonymita. Protože průzkum probíhal mimo prostory škol, organizátor průzkumu zapojil do akce své známé, které před zahájením průzkumu řádně proškolil a seznámil s požadovaným postupem. Aby byla vyloučena možnost, že při vyplňování dotazníků budou pomáhat rodiče, byla vždy dohodnuta spolupráce v konkrétním zařízení, kde byly vytvořeny podmínky pro zajištění vyplňování dotazníků. Dotazník byl určen pro věkové skupiny 13-15 let a 16-18 let. Obsahoval 16 otázek převážně s kvantitativními odpověďmi.

6.4 Zpracování dat

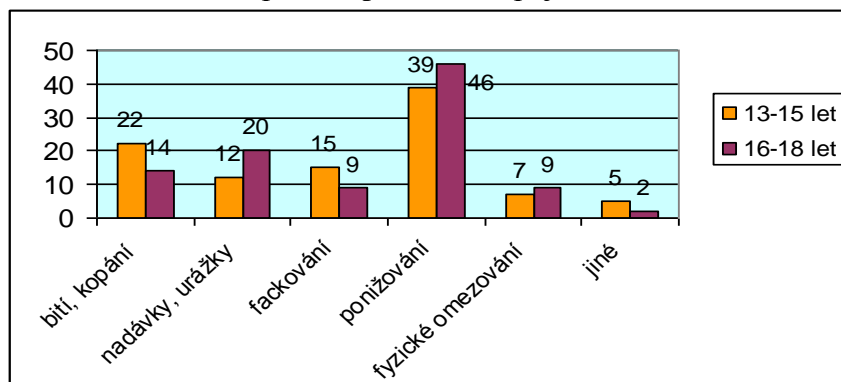
1. Pohlaví a věk

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Podle *grafu 1* se průzkumu zúčastnilo ve věku 13-15 let celkem 38 % chlapců a 62 % dívek. U respondentů ve věku 16-18 let nebyl procentuální rozdíl tak velký, na 47 % dívek připadlo 53 % chlapců.

Graf 2 Chápání respondentů o pojmu šikana v %

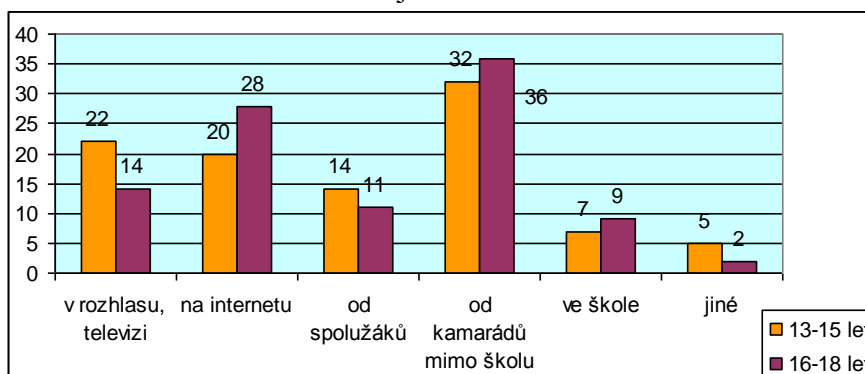

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Odpověď na otázku, co chápou respondenti podpojmem šikana, dává *graf 2*. Otázka byla pro respondenty otevřená, mohli uvést jakoukoli představu. Z názorů respondentů bylo vytvořeno pořadí, které je znázorněno v *grafu 2*. U respondentů věkové kategorie 13-15 let se na prvním místě umístilo ponižování (39 %), u věkové kategorie 16-18 let také ponižování (46 %). Shoda v rozdílu 8 % byla u bití a kopání, 13-15 let (22 %), 16-18 let (14 %). Opačný poměr s 8 % byl u fackování.

Při této příležitosti bylo provedeno porovnání výsledků z jiných výzkumů, ve kterých byla položena stejná otázka. Např. ve výzkumu Pospíšila respondenti chápou šikana především jako fyzické násilí (63 %), přičemž za fyzické násilí lze považovat „když někdo někoho bije“, „starší bije mladšího“ a „bere cizí věci“, jako psychologické násilí (37 %).²⁹ U obou výzkumů byly v tomto ohledu zcela jiné výsledky. Zatímco u našeho výzkumu převládalo ponižování (zřejmě v souvislosti s chápáním dlouhodobého psychického traumatu), u výzkumu Pospíšila to bylo jednoznačně fyzické násilí.

Graf 3 Určení zdrojů informací o šikaně v %

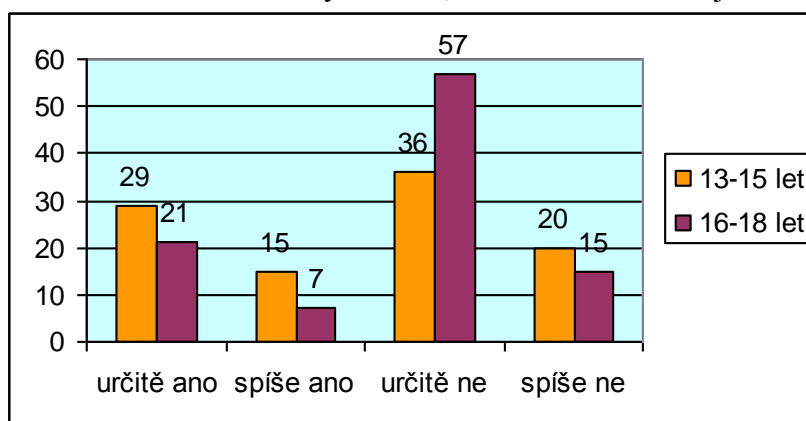

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

²⁹ POSPÍŠIL, Radek. Šikana a školní klima – dílčí výsledky výzkumu. In *Sborník z konference ČAPV Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu*, 5.-7. 9. 2006, s. 4.

Otázka č. 3 hledala odpověď na otázku, které zdroje poskytují nejvíce informací týkající se šikany. Od koho nejvíce slyšíš o problematice šikany – na otázku dává odpověď *graf 3*. Podle výsledků grafu se k sobě nejvíce přiblížily odpovědi obou věkových skupin, které na prvním místě uvedly, že nejvíce informací získávají od kamarádů mimo školu. Žáci základní školy (32 %), studenti střední školy (36 %). Na druhém místě se umístily informace získané v rozhlasu a v televizi – žáci základní školy (22 %), žáci střední školy na druhém místě uvedli internet (28 %). Neshodu u stejného parametru lze vysvětlit věkovým rozdílem a častějším využíváním internetu u středoškoláků. V této souvislosti je zarážející skutečnost, že žáci základní školy (jen 7 %) a žáci střední školy (jen 9 %) uvedli, že o šikaně slyšeli ve škole. Vzhledem k tomu, že ve školách mají zpracovány preventivní programy, konají se besedy na téma šikany a celá řada dalších akcí, předpokládali jsme, že informační zdroj „škola“ bude výrazně preferován.

Graf 4 Existence šikany ve třídě, kterou žák navštěvuje v %

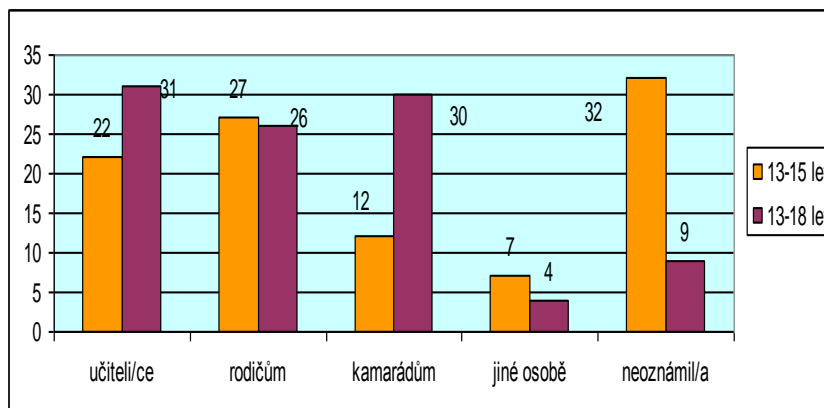

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Na otázku č. 4, zda ve třídě, kterou respondent navštěvuje, došlo k šikanování, vyzněly následující výsledky shrnuté v *grafu 4* následovně. Nejvyšší záporná odpověď (určitě ne) byla zaznamenána u středoškoláků (57 %), u žáků základní školy (36 %). Naopak žáci ZŠ uvedli (29 %), že se se šikanou ve třídě určitě setkali. Středoškoláci pouze v (21 %). Rozdíl 8 % je možné zdůvodnit tím, že šikana přece jen více bují v základních školách. Presentovaná čísla prokazují vysoký náskok názoru, že respondenti důrazně popřeli jakoukoli formu šikany ve třídě, ve které se učí. Pro porovnání údaje z výzkumu, který se uskutečnil v rámci pilotního projektu

Minimalizace šikany v letech 2005-2007 zorganizovaného Nadací O₂. Podle údajů tohoto výzkumu přes 44 % respondentů uvedlo, že byli svědkem šikany.

Graf 5 Oznámení o šikaně dospělé osobě v %

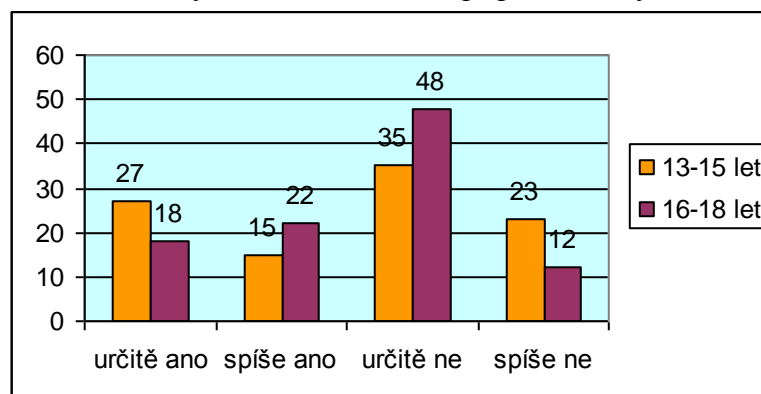

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Na otázku č. 5 zda respondenti oznámili svůj poznatek o šikanování dospělé osobě a komu uvedli - viz *graf 5*. Ve věkové kategorii 13-15 let neoznámilo svůj poznatek nikomu 32 % dětí, ve věku 16-18 let pouze 9 % respondentů. U tohoto údaje je evidentní propastný rozdíl v názoru na oznamování šikany. U dětí ve věku 13-15 let je předpoklad, že u nich panuje vysoká obava z problémů, pokud by se zjistilo, že oznámily svůj poznatek o existující šikaně. Celkem 31 % respondentů ve věku 16-18 let oznámí svůj poznatek učiteli/ce, zatímco děti ve věku 13-15 let pouze ve 22 %. Rodičům své zjištění oznámí 27 % dětí ve věku 13-15 let a jen o jedno procento méně respondenti 16-18 let. Propastný rozdíl mezi věkovými skupinami je oznámení šikany kamarádům. Zatímco u dětí 13-15 let by tak učinilo pouze 12 %, u respondentů 16-18 let 30 %. Podle výzkumu Nadace O₂ se respondenti svěřují nejčastěji kamarádům (45 %) a rodičům (39 %).

Na otázku č. 6 zda se respondenti domnívají, že případ, který oznámili, se řádně řešil, odpověď dává *graf 6*. Ve věku 13-15 let je přesvědčeno 35 % respondentů, že se určitě případ neřešil, v kategorii 16-18 let dokonce 48 %, že se nic neřešilo. U vyšší věkové kategorie je názor výrazně kritičtější. Spíše se případ neřešil, uvedlo ve věku 13-15 let respondentů (23 %), u vyšší věkové kategorie pouze (12 %). Případ se určitě řešil, uvedlo ve věkové kategorii 13-15 let 27 % respondentů. U věkové kategorie 16-18 let pouze 18 %.

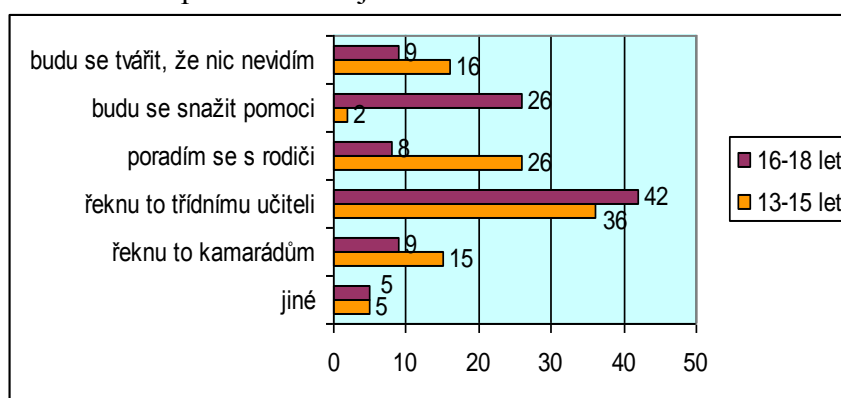
Graf 6 Vyřešení oznámeného případu šikany v %

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Otázka č. 7 zjišťovala, jakým způsobem by reagovali respondenti při zjištění, že některý kamarád nebo kamarádka jsou šikanováni. Odpověď dává graf 7.

Graf 7 Reakce respondenta na zjištění o šikanované osobě – kamarádů v %

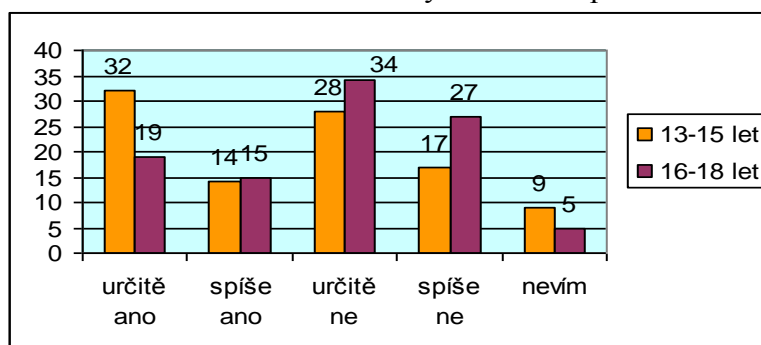

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Podle grafu 7 u respondentů 13-15 let převládá názor, že šikanu oznámí třídnímu učiteli (36 %), ve věkové kategorii 16-18 let by tuto variantu volilo dokonce 42 % respondentů. Celkem 26 % respondentů ve věku 13-15 let se poradí s rodiči, zatímco respondenti ve věku 16-18 let pouze 8 % by se poradilo. U obou věkových skupin je rozdíl osmnácti procent. Je velmi pravděpodobné, že u procentního rozdílu má významnou úlohu věk, kdy si mladší skupina respondentů uvědomuje, že přece jen rodičům více důvěřují. Další velký rozdíl je u varianty, že se bude respondent snažit pomoci. Zatímco u respondentů ve věku 16-18 let tento fakt potvrdilo 26 %, ve věku 13-15 let pouze zanedbatelná 2 %. Budu se tvářit, že nic nevidím – to tvrdí 16 % respondentů ve věku 13-15 let a 9 % respondentů ve věku 16-18 let.

Na otázku č. 8, zda byl nebo je ve třídě, do které nyní respondent chodí někdo šikanován, zazněly následující odpovědi– viz *graf 8*.

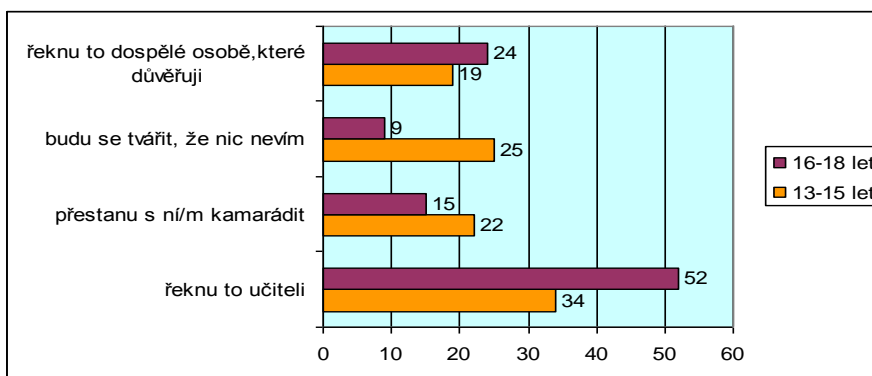
Graf 8 Šikanování některé osoby ve třídě respondenta v %

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Podle *grafu 8* uvedlo 32 % respondentů ve věku 13-15 let, že ve třídě, kam chodí, je některý ze spolužáků šikanován, ve věku 16-18 let pouze 19 %. Určitě nezažilo šikanu ve třídě u spolužáků ve věku 13-15 let 28 % respondentů, u věkové kategorie celkem 34 % z nich. Vysoká procenta se objevují u tvrzení, že spíše nebyl nikdo ve třídě šikanován – u dětí 13-15 let (17 %), ve vyšší věkové kategorii (27 %).

Graf 9 Znalost možností reakce na šikanu v %

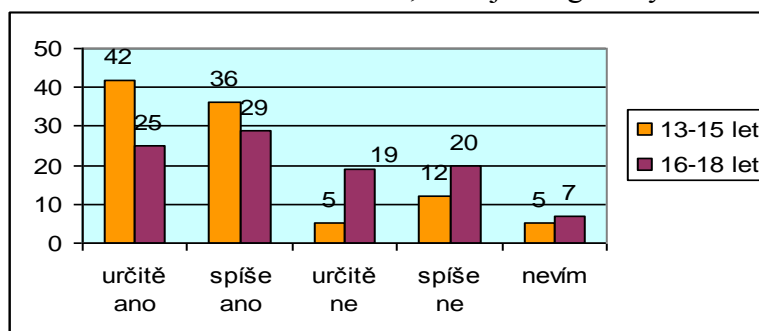

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Graf 9 dává odpověď na otázku č. 9, jak by respondenti reagovali, kdyby se dozvěděli, že byl nebo je někdo ve třídě šikanován. Řeknu to učiteli, zněly odpovědi věkové kategorii 13-15 let (34 %), u věkové kategorie 16-18 % byl údaj výrazně vyšší. Učiteli by tuto skutečnost oznámilo 52 % respondentů. U věku 13-15 % byl zaznamenán poměrně velký počet odpovědí (25 %), že se respondenti budou tvářit, že nic nevědí. U věkové kategorie 16-18 let bylo toto tvrzení procentuálně výrazně nižší,

pouze 9 %. Řeknu to dospělé osobě, které důvěřuji, uvedlo 24 % osob 16-18 let, zatímco u věku 13-15 let to bylo 19 %.

Graf 10 Obava z kamarádů, kteří jsou agresory v %

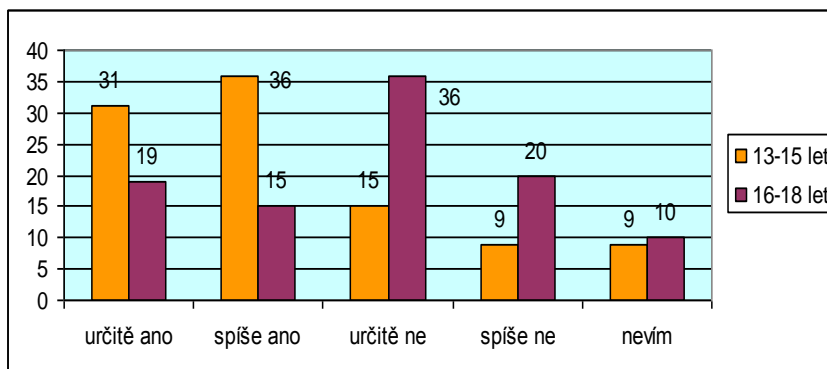

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Máš strach z kamarádů, kteří jsou šikanováním pověstní? Tak zněla otázka č. 10, odpovědi *graf 10*. Na otázku odpovědělo ve věkové skupině 13-15 let celkem 42 %, že mají určitě obavu, 16-18 let (25 %). Ve věku 13-15 let mělo spíše obavu 36 % dětí, ve věkové kategorii 16-18 let celkem 29 %. Pokud sloučíme (hypoteticky) data určitě ano a spíše ano, tak obavy ze šikany má ve věkové kategorii 13-15 let celkem 78 % dětí, ve věkové kategorii 54 % respondentů. Jedná se o vysoké procento obavy ze šikany. Linka bezpečí zveřejnila výsledky hovorů a témat vedených hovorů. V roce 2012 řešila Linka bezpečí 344 hovorů s dětmi, z toho 8 hovorů se týkalo týrání, zneužívání, zanedbávání. 9 dětí volalo kvůli vztahům s kamarády, 6 hovorů se týkalo šikany, 6 klientů trápilo posmívání kamarádů, 6 telefonátů se týkalo nejrůznějších strachů a obav, 6 dotazů se týkalo školního prostředí, učení a vztahů s učiteli (Šretrová, 2012).

Graf 11 prezentoval odpověď na otázku č. 11, zda respondentovi někdo ve třídě ublížil. Otázka neřešila, zda to bylo pouze jednou anebo se respondent stal cílem agresora vícekrát.

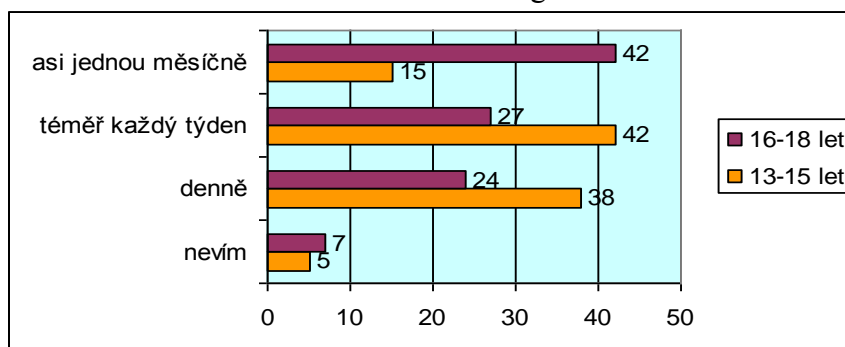
Graf 11 Zkušenost respondenta s ublížením (šikanou) ve třídě v %

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Podle *grafu 11* děti ve věkové kategorii 13-15 let potvrdily (31 %), že jim bylo ve škole určitě ubližováno, ve věkové kategorii 16-18 let celkem (19 %). Spíše ubližováno bylo dětem ve věku 13-15 let celkem (36 %), ve věku 16-18 let pouze (15 %). Pokud porovnáme věkové kategorie, vidíme, že u varianty určitě ano dochází u středoškoláků k prudkému poklesu v procentech uplatněného ubližování (o 12 %). U varianty spíše ano činí pokles dokonce (21 %). Ve výzkumu, který provedla Nadace O₂ uvedlo 40 % žáků, že byli ve škole šikanováni. Připomeňme pro porovnání další některé celonárodní výzkumy, přestože spadají do mnohem dřívějších let. Již v roce 1999 byly publikovány výsledky mezinárodního výzkumu, kterého se zúčastnily školy v ČR. Již tehdy bylo zjištěno, že v ČR je v základních školách šikanováno 36,85 % dětí.³⁰ Další celonárodní průzkum, na kterém se podílela Česká republika, pochází z roku 2001. Výzkum prokázal, že tehdy již 41 % žáků čelilo šikaně.³¹

Graf 12 Četnost ubližování agresorem v %

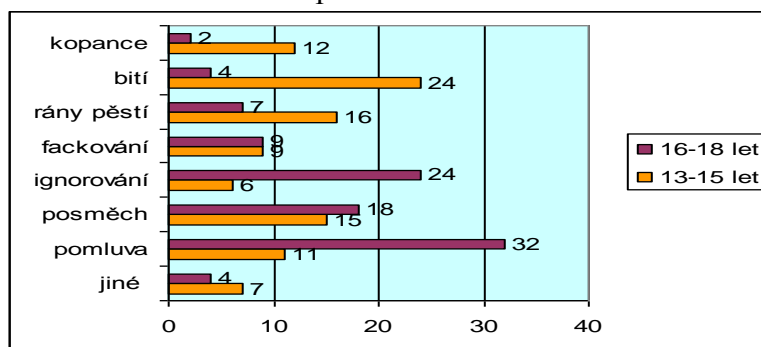
Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Na otázku č. 12 jak často bylo respondentovi ubližováno, zaznely následující odpovědi, *graf 12*. Respondenti 13-15 let uvedli, že jim bylo nejvíce ubližováno téměř každý týden (42 %), ve věku 16-18 let (27 %). Asi jednou měsíčně bylo ubližováno dětem 13-15 let (15 %), 16-18 let (42 %). U středoškoláků se jedná v tomto časovém ukazateli o vysoké procento ubližování. Denně bylo ubližováno dětem 13-15 let (38 %), 16-18 let (24 %). Pro porovnání: podle výsledků výzkumu Nadace O₂ trpí denně šikanováním 21 % žáků.

³⁰ RÁŽOVÁ, Jarmila, CSÉMY, Ladislav, PROVAZNÍKOVÁ, Hana, SOVINOVA, Hana. Mladí lidé a zdraví. *Sborník XXVII. Ostravské dny dětí a dorostu*. Rožnov pod Radhoštěm, 1999, s. 99-114.

³¹ HAVLÍNOVÁ, Miluše, KOLÁŘ, Michal. *Sociální klima v prostředí základních škol ČR*. Praha: MŠMT ČR, 2001, s. 35.

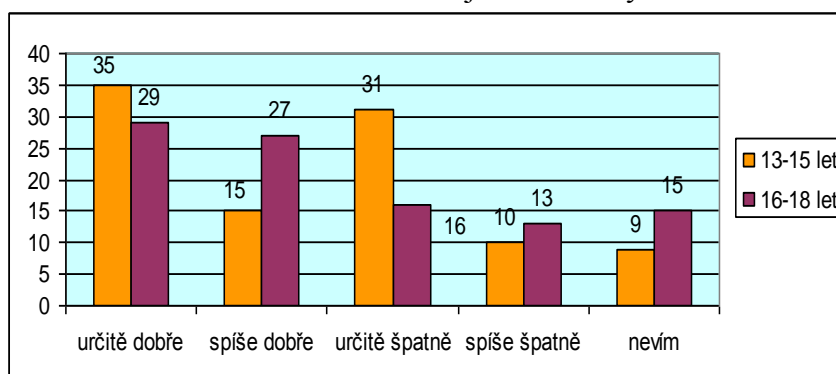
Graf 13 Způsob ubližování v %

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Otázka 13 zněla, jakým způsobem bylo respondentům ubližováno – *graf 13*. Při postupu od nejvyššího procenta způsobu ubližování na prvním místě skončilo tvrzení respondentů 16-18 let, že nejčastějším způsobem ubližování byla pomluva (32 %) a následně ignorování (24 %). Naopak u věkové kategorie 13-15 let děti uvedly, že nejčastějším způsobem ubližování bylo bití (24 %), posměch (15 %) a kopance (12 %).

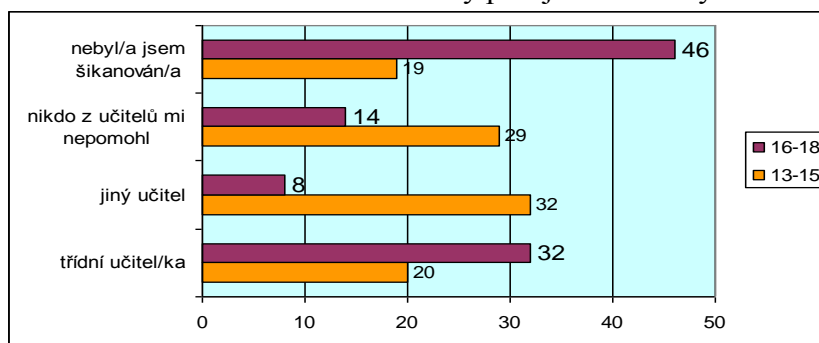
Graf 14 Kvalita řešení zjištěné šikany v %

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Na otázku č. 14 zda respondent si myslí, že škola, ve které se učí, šikanu řeší dobře, odpověděli podle *grafu 14* respondenti následovně. Ve věkové kategorii 13-15 let jsou respondenti přesvědčeni, že ji řeší určitě dobře (35 %), ve věkové kategorii 16-18 let určitě dobře (29 %). Spíše dobře uvedlo v kategorii 13-15 let (15 %), v kategorii 16-18 let (27 %). Pro výzkum byla důležitá fakta týkající se názorů na kvalitu řešení z hlediska kritičnosti. Ve věkové kategorii 13-15 let se domnívá, že určitě špatně (31 %) dětí, ve věkové kategorii 16-18 let (16 %).

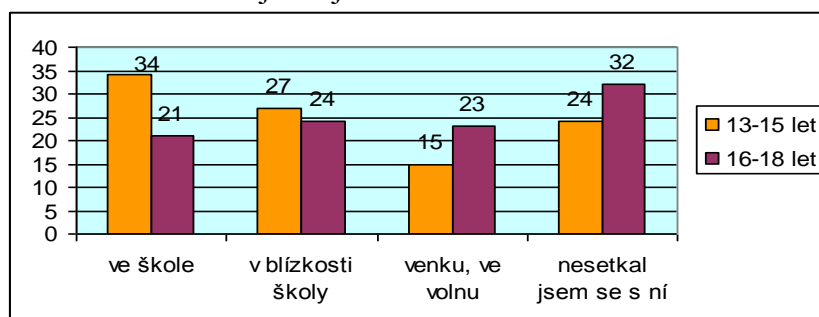
Graf 15 Pomoc konkrétní osoby při zjištění šikany v %

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Na otázku č. 15 kdo ve škole pomohl šikanované osobě, podle *grafu 15* jsou uvedeny následující údaje. Ve věkové kategorii 13-15 let třídní učitelka (20 %), jiný učitel (32 %), nikdo z učitelů šikanovanému nepomohl (29 %). Tento poslední údaj, že nikdo z učitelů nepomohl, je téměř třetinový názor, což je překvapivě vysoké procento. Otázkou ale zůstává, zda o tom, že žák je šikanován, učitel byl informován. V kategorii 16-18 let byly získány následující údaje. Třídní učitel (32 %), jiný učitel (8 %), nikdo z učitelů nepomohl (14 %).

Graf 16 Nejčastější místo střetu se šikanou v %

Zdroj: vlastní zpracování, průzkum 2013

Na otázku č. 16, kde se respondenti setkávají nejčastěji se šikanou, zazněly následující odpovědi shrnuté v *grafu 16*. Žáci základní školy se nejčastěji setkávají se šikanou ve škole (34 %), v blízkosti školy (27 %). Středoškoláci se šikanou ve škole (21 %), blízkosti školy (27 %). Blízkosti školy je spojena s příchodem nebo odchodem ze školy.

6.5 Shrnutí výsledků

- V chápání pojmu šikana uvedli na prvním místě respondenti 13-15 let (39 %), respondenti 16-18 let (46 %) ponižování.
- Určení zdrojů informací o šikaně: respondenti 13-15 let – kamarádi mimo školu (32 %), 16-18 let (36 %). O šikaně slyšeli žáci základní školy ze školy pouze v 7 %, středoškoláci pouze v 9 %.
- Šikanování ve třídě, kterou žák navštěvuje: 13-15 let určitě se se šikanou nesetkalo 36 %, u středoškoláků 57 %.
- Oznámení o šikaně dospělé osobě: 13-15 let nikomu nesdělili 32 %, ve věku 16-18 let pouze 9 %.
- Celkem 37 % středoškoláků oznámí poznatek o zjištěné šikaně učitelce, žáci základní školy ve 22 %.
- 35 % žáků základní školy je přesvědčeno, že by se šikana neřešila, u středoškoláků je o neřešení šikany přesvědčeno 48 %.
- Šikanování osoby ve třídě: žáci základní školy 32 %, středoškoláci 19 %.
- Znalostí postupu reakce na zjištěnou šikanu – nejvíce procent „řeknu to učiteli“: 13-15 let – řeknu to učiteli (34 %), u středoškoláků 52 %.
- Obava z kamarádů-agresorů: určitě ano: 13-15 let (42 %), 16-18 let (25 %). Spíše ano: 13-15 let (36 %), 16-18 let (29 %).
- Zkušenosti respondenta s ublížením: určitě ano: 13-15 let (31 %), 16-18 let (19), spíše ano: 13-15 let (36 %), 16-18 let (15 %).
- Četnost ubližování agresorem: na prvním místě „téměř každý týden“: 13-15 let (42 %), 16-18 let (27 %).
- Způsob ubližování: na prvním místě bití: 13-15 let (24 %), na prvním místě pomluva: 16-18 let (32 %).
- Kvalita řešení šikany školou: 13-15 let určitě dobře (35 %), spíše dobře (15 %), 16-18 let určitě dobře (29 %), spíše dobře (27 %).
- Pomoc konkrétní osoby: 13-15 let třídní učitelka (20 %), jiný učitel (32 %), 16-18 let třídní učitelka (32 %), jiný učitel (8 %).

Diskuse

Šikana je jevem, který byl, je, a přes velkou snahu mnoha subjektů různých legislativních dokumentů, organizování různých výzkumů, průzkumů, zřejmě ještě dlouho bude. Šikana, a výrazné omezení jejího vlivu, je především záležitostí prevence. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vydává dokumenty, které doporučuje školám rozpracovat do jejich programů s přihlédnutím na podmínky ve škole. Vedení školy úkol splní, dokument vypracuje, seznámí s ním pedagogický sbor a předpokládá, že se šikana ve škole nemůže vyskytnout. Většinou zcela náhodou se přijde na případ šikany. O tomto přístupu se zmínil mj. Stejskal. Za prvé pochválil školy, které se důsledně prevencí šikany zabývají. Za druhé konstatoval, že „jsou některé jednotlivé školy, které raději šikanování nepřiznávají. Zpravidla se obávají o jméno školy. Častěji se ale stává, že o šikaně skutečně neví. Odmítají ji a v dobré víře říkají, že by něco takového na škole netrpěli. Teprve citlivý sociologický průzkum ukáže pravou skutečnost.“³²

Kromě úvodní otázky týkající se základních identifikačních údajů, se v *grafu 2* promítly odpovědi na otázky, co je podle respondentů šikana. Respondenti měli možnost doplnit svou vlastní verzi šikany, takže se objevilo velké množství názorů. Zajímavé je, že se u obou věkových skupin na prvním místě objevilo nejvíce jedno slovo: ponižování - věk 13-15 (39 %), 16-18 (46 %). Jeden z respondentů uvedl do dotazníku vlastní verzi vysvětlení: „Když dostanu facku, tak je jen jedna, když jde spolužák kolem mne a je to hotovo raz dva, když mě začne třeba o velké přestávce ponižovat, tak to vidí všichni a trvá to dlouho, protože všichni se to bojí jít nahlásit“. Názory na to, co je šikana, se v různých průzkumech liší. Většinou vycházejí ze zkušeností osob, které měly možnost sledovat šikanu jako svědkové, v horším případě samy byly oběťmi šikany.

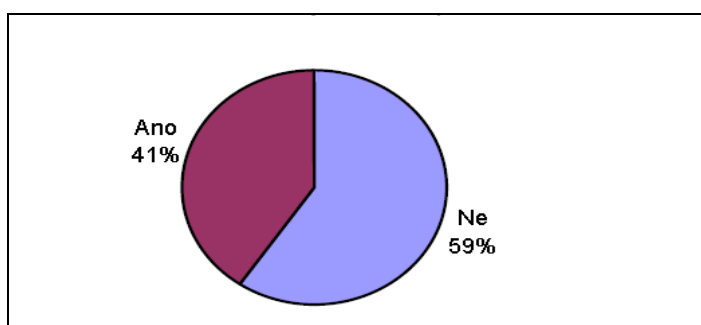
Otázka č. 3 hledala odpověď na to, které zdroje informovanosti o šikaně žáci základní školy a středoškoláci vyhledávají. Všeobecně lze předpokládat, že když se jedná o žáky základních a středních škol, které mají zpracovány preventivní programy zaměřené na šikanu, že školy budou nejrozšířenějším zdrojem informací. Pokud vyhledáme například na internetu možnosti škol (programy v rámci boje proti šikaně), budeme překvapeni, kolik dokumentů se nabízí k prohlížení. Jedna škola za druhou

³² STEJSKAL, Bohumil. Šikana jako pedagogický a celospolečenský problém. In *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*, 2009, s. 35.

prezentuje své dokumenty jako na běžícím pásu. Bližším prostudováním zjistíme, že jen málo programů je skutečně efektivních tak, že mohou škole pomoci. Dokumenty (programy) jsou často bezduché, bez nápadů a invence. Jsou vytvořeny pouze pro to, aby bylo, jak se říká, „někomu učiněno zadost“. Jsou prezentovány na webových stránkách, ale již na stejných stránkách nelze nalézt jakékoli vyhodnocení plnění programu. Této skutečnosti odpovídaly informace od respondentů. Žáci ve věku 13-15 let uvedli, že nejvíce informací získávají od kamarádů mimo školu (32 %), středoškoláci (36 %). Jako poslední skončily informace získávané ze školy, žáci 13-15 let (pouze 7 %), středoškoláci (pouze 9 %).

Otázka čtvrtá se týkala existence šikany ve třídě, kterou žák navštěvuje. Je nezbytné zmínit se o rozlišení, co je pouhé škádlení a co je šikana. Odborníci konstatují, že „škádlení je běžná zábava a zároveň důležitá škola sociální komunikace, vzájemného sbližování a poznávání. Problém je v tom, že co pro jednoho škádleného žáka je dobrá, nebo alespoň přijatelná legrace a dokonce vítaný projev pozornosti, který s potěšením oplácí, to druhého, citlivějšího žáka už ponižuje nebo uráží. V případě opakování pak jde jednoznačně o šikanu, rozeznat ji však může vyžadovat pedagogický cit, zkušenost a někdy i soustředěnou pozornost.“³³ Ke škádlení, které může být mnohdy chápáno jako šikana, se vyjádřil také Kolář, když uvedl, že „oba fenomény jsou mimořádně komplikované a při hledání pravdy, zda se jedná o šikanování či škádlení, je užitečné posoudit podezřelé chování podle záměru, motivu, postoje, citlivosti, zranitelnosti...“³⁴

Graf 17 Počet žáků uvádějících šikanu

Zdroj: HAVLÍNOVÁ, Miluše, KOLÁŘ, Michal. Sociální klima v prostředí základních škol ČR. Praha: MŠMT ČR, 2001, s. s. 35.

³³ ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 23.

³⁴ KOLÁŘ, Michal. Diagnostika a léčba šikanování v praxi. *Sborník příspěvků z konference. Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*. Praha, 2009, s. 15.

Graf 17 dokladuje, že již v roce 2001 bylo při celostátním průzkumu zjištěno vysoké procento dětí, které byly ve škole šikanovány. V odpovědích autorova průzkumu respondenti uvedli, že se žáci základní školy nesetkali se šikanou ve třídě (36 %), středoškoláci (57 %). Naopak, žáci základní školy se setkali ve třídě se šikanou (29 %), středoškoláci (21 %). Lze se oprávněně domnívat, že méně procent je důsledkem věku respondentů, kteří si mohou různé potíže vyjasnit i jiným způsobem než některou z forem šikany.

Otázka 5 byla věnována znalostem možného postupu oznamování zjištěné šikany jiným osobám – *graf 5*. Všeobecně se předpokládá, že se žákům a středoškolákům lépe „probírají“ jejich problémy se svými vrstevníky, protože od nich neočekávají hned v úvodu různé mentorování apod., ale naopak kamarádkou diskusi, byť se téměř nic nevyřeší, protože nedospělý může pouze říci svůj názor, ale rozhodující slovo musí mít rodiče a škola. Přesto kamarádům se svěřilo u žáků ZŠ pouze 12 % respondentů, žáků střední školy 30 %. Všeobecně se hovoří o tom, že je velmi těžké přimět nejen oběť agresora, ale také děti a přihlížející, kteří jsou svědkem šikany, k jejímu udání. Odborníci to vyjadřují jednoznačně – příčina je v obavě, že bude jen otázkou času a přihlížející se sami mohou stát šikanovanými. Z průzkumu vyplynul zarážející fakt, že ve věkové kategorii 13-15 let neoznámilo svůj poznatek nikomu 32 % dětí, ve věku 16-18 let tento fakt oznámilo pouze 9 % respondentů. Celkem 31 % respondentů ve věku 16-18 let oznámí svůj poznatek učiteli/ce, zatímco děti ve věku 13-15 let pouze ve 22 %. Rodičům své zjištění oznámí 27 % dětí ve věku 13-15 let a jen o jedno procento méně respondenti 16-18 let. Uvedené údaje deklarují, že jsou mezi respondenty s ohledem na jejich věk rozdíly mezi mladšími a staršími respondenty.

U šesté otázky nás zajímal názor respondentů, nakolik jsou přesvědčeni o tom, že když dospělá osobě (hlavně ve škole) oznámí svůj poznatek o šikaně, že bude případ vyřešen do úspěšného konce. Ve věku 13-15 let je přesvědčeno 35 % respondentů, že se určitě případ neřešil, v kategorii 16-18 let dokonce 48 %, že se nic neřešilo. Celkově u všech dalších vyjádření se také objevovaly pochybnosti o vyřešení situace. Jeden z respondentů k tomu poznamenal: „Já se nedivím, že se nic nevyřeší, policajti také skoro nic nevyřeší, a když vyřeší, tak soudci dělají, že se nic nestalo.“ Z položené otázky nebylo možné dovodit, proč se objevuje tak vysoká nedůvěra v možnost úspěšného vyřešení případu šikanování. Jedním z důvodů může být nedůvěra lidí všeobecně ve spravedlnost v České republice.

Odpovědi na sedmou otázku byla reakce respondentů na to, jak by reagovali v případech, kdyby zjistili, že je jejich kamarád šikanován. Podle *grafu 7* u respondentů 13-15 let převládá názor, že šikanu oznámí třídnímu učiteli (36 %), ve věkové kategorii 16-18 let by tuto variantu volilo dokonce 42 % respondentů. Celkem 26 % respondentů ve věku 13-15 let se poradí s rodiči, zatímco respondenti ve věku 16-18 let pouze 8 procent by se poradilo s rodiči. U obou věkových skupin je rozdíl osmnácti procent. Je velmi pravděpodobné, že u procentního rozdílu má významnou úlohu věk, kdy si mladší skupina respondentů uvědomuje, že přece jen rodičům více důvěřují. V této souvislosti se objevuje ještě jedna zajímavost, na kterou upozorňují Říčan a Janošová. Jedná se o tzv. „zastánce obětí“. Podle jejich vyjádření se jedná o žáky, kteří se ujímají své role spontánně, bez nějakého pověřování nebo povzbuzování a velmi často s úspěchem“. Zajímavé je, proč o zastáncích obětí“ Říčan píše a tento trend se objevuje až v pozdějších letech. Říčan to odůvodňuje tím, že se „pravděpodobně opomíjely počáteční fáze šikany, ve kterých se zastánci výrazně projeví, postaví se proti agresorům a šikanu zastaví, nebo alespoň zabrání její eskalaci.“³⁵

Osmá otázka se týkala zjištění, zda ve třídě, do které respondent chodí, je některý ze žáků šikanován. Podle *grafu 8* uvedlo 32 % respondentů ve věku 13-15 let, že ve třídě, kam chodí, je některý ze spolužáků šikanován, ve věku 16-18 let pouze 19 %. Problematika šikany ve školách je natolik sledovaným jevem, že se naskýtá otázka, zda jsou pedagogové odborně připraveni ji řešit. „Jak ukazují zkušenosti pedagogů (viz konference PAU, 2009), v současném vyučování chybí prvky nespécifické prevence, které v sobě nese mimo jiné estetická výchova. Vytváří však pro tuto prevenci ve školním prostředí poměrně velký prostor, který dosud ve stávajících osnovách pro výuku předmětů na základních a středních školách nebyl“³⁶. Také Říčan se vyjadřuje k etickému problému šikany. Zdůrazňuje, že „Týrat a zotročovat bezbranného je zlo, to každý uzná. Ale je to celá pravda?“ Zároveň připomíná skautské heslo „Silný chrání slabého“, které se v naší zemi změnilo na „Slaboch má prostě smůlu“ nebo „Co můžeš urvat, urvi“.³⁷

Respondenti také odpovídali na otázku, zda mají strach z kamarádů, kteří jsou šikanováním pověstní – otázka a *graf 10*. Na otázku odpovědělo ve věkové skupině 13-15 let celkem 42 %, že mají určitě obavu, 16-18 let (25 %). Ve věku 13-15 let mělo

³⁵ ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 54.

³⁶ BĚLÍK, Václav. Problematika připravenosti pedagogů pro prevenci šikany. *Sborník příspěvků z konference. Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*. Praha, 2009, s. 223.

³⁷ ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 30.

spíše obavu 36 % dětí, ve věkové kategorii 16-18 let celkem 29 %. Z uvedených čísel je patrné, že děti ZŠ i středoškoláci mají obavu ze šikany. Průzkum řešil problematiku šikany u respondentů podle věku, pohlaví, zcela záměrně vynechal průzkum a směřování otázek na rozlišení chování podle genderu, protože by se autor chtěl v budoucnosti na tuto problematiku specializovat v případě dalšího studia. Zkoumání šikany podle genderu je podle Říčana a Janošové perspektivní výzkum. Konstatovali, že „Dívčí šikana se často liší od šikany mezi chlapci v tom, že mívá spíše podobu psychického týrání, pomluv, intrik a odmítání. Na rozdíl od šikany mezi chlapci se také častěji odehrává v blízkých, kamarádských vztazích“.³⁸ Následně podrobněji popisují závislost psychicky týraných dívek na agresorkách, které nakonec považují za své přítelkyně. „Platí zde, že pokud probíhá šikana v rámci vztahů, jež se ostatním jeví jako přátelské, odhalení jejich agresivní podstaty je pro vnějšího pozorovatele velmi obtížné“.³⁹ V podstatě se zde konstatuje, že chování dívek je v mnohém daleko více zákeřnější, než když se mezi sebou chlapci poperou anebo se jinak fyzicky napadnou.

Otázka 11 byla přímo směřována na respondenty, kteří měli za úkol odpovědět na otázku, zda se někdy stali cílem útoku agresora. Podle *grafu 11* děti ve věkové kategorii 13-15 let potvrdily (31 %), že jim bylo ve škole určitě ubližováno, ve věkové kategorii 16-18 let celkem (19 %). Spíše ubližováno bylo dětem ve věku 13-15 let celkem (36 %), ve věku 16-18 let pouze (15 %). Při pohledu na uvedená čísla je patrné, že šikana má ve školách stále vhodné prostředí pro svoji existence. Zkušenosti dokazují, že agresori si cíleně vybírají děti, které jsou oproti ostatním dětem ve třídě zdravotně znevýhodněné anebo mají jiný hendikep. Agresori se v naprosté většině nezaměřují na silné jedince, ale vybírají si jediné slabé, bojácné, zakřiknuté apod. Agresor se bude projevovat do té doby, dokud mu to jeho okolí dovolí.

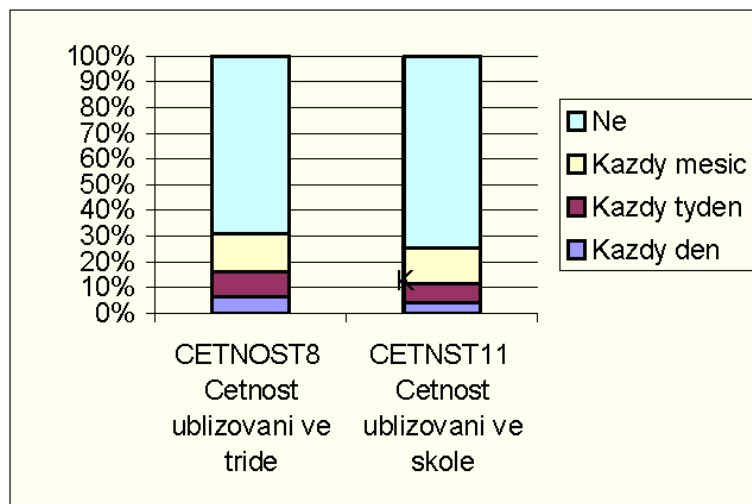
Na otázku 12, jak často bylo respondentům ubližováno, respondenti 13-15 let uvedli, že jim bylo nejvíce ubližováno téměř každý týden (42 %), ve věku 16-18 let (27 %). Asi jednou měsíčně bylo ubližováno dětem 13-15 let (15 %), 16-18 let (42 %). U středoškoláků se jedná v tomto časovém ukazateli o vysoké procento ubližování. Denně bylo ubližováno dětem 13-15 let (38 %), 16-18 let (24 %). Pro srovnání uvádíme

³⁸ ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 36.

³⁹ DELLASEGA, Cheryl, NIXON, Charisse. *Girl wars. 12 strategies that will end female bullying*. New York: Simon & Schuster, 2003.

jeden výsledek z výzkumu, které provedli např. Kraus, Vacek a Juráčková, kteří zjistili, že minimálně jednou šikanováno bylo 19,1 % žáků.⁴⁰

Graf 18 Četnost ubližování ve třídě a ve škole

Zdroj: HAVLÍNOVÁ, Miluše, KOLÁŘ, Michal. Sociální klima v prostředí základních škol ČR. Praha: MŠMT ČR, 2001, s. s. 36.

Četnost ubližování podle *grafu 18* je 1krát měsíčně, následuje ubližování každý týden a na třetím místě ubližování každý den.

Otázka třináct si vyžadovala odpověď od respondentů, jakým způsobem jim bylo ubližováno. Připomínáme, že při postupu od nejvyššího procenta způsobu ubližování na prvním místě skončilo tvrzení respondentů 16-18 let, že nejčastějším způsobem ubližování byla pomluva (32 %) a následně ignorování (24 %). Naopak u věkové kategorie 13-15 let děti uvedly, že nejčastějším způsobem ubližování bylo bití (24 %), posměch (15 %) a kopance (12 %). Zejména starší generace se pozastavuje nad tím, jak rychle roste u mladé generace surovost, bezcitnost, agresivita, které umí člověku často i smrtelně ublížit. Z médií se můžeme často dozvědět, jak i mladí lidé, často neplnoletí, surově napadají lidi bez ohledu na jejich věk, přičemž u neplnoletých stát má jen minimum možností jak tyto mladé agresory potrestat.

Otázka čtrnáct, klade respondentům otázky, zda si myslí, že problematika šikany je ve škole, do které chodí, dobře řešena. Ve věkové kategorii 13-15 let jsou respondenti přesvědčeni, že ji řeší určitě dobře (35 %), ve věkové kategorii 16-18 let určitě dobře (29 %). Spíše dobře uvedlo v kategorii 13-15 let (15 %), v kategorii 16-18 let (27 %).

⁴⁰ KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel, JURÁČKOVÁ, Iva. K problematice šikany v současné škole. In CHRÁSKA, Miroslav TOMANOVÁ, Dana, HOLOUŠOVÁ, Drahomíra. *Klima současné české školy – Sborník příspěvků z 11. konference ČPdS*. Brno : Konvoj, 2003 s. 259 – 265.

Pro výzkum byla důležitá fakta týkající se názorů na kvalitu řešení z hlediska kritičnosti. Ve věkové kategorii 13-15 let se domnívá, že určitě špatně (31 %) dětí, ve věkové kategorii 16-18 let (16 %). Řešení problematiky šikany ve školách a efektivita řešení spočívá na schopnosti vedení školy rychle situaci analyzovat, určit příčiny a přijmout opatření. Problémem je, že většina obětí se i přes ujišťování, že už vše teď bude dobré, že bude agresor potrestán, nevěří a nechce sdělovat informace, takže dochází k tomu, že se šikana a její vyšetřování často protahuje, což se setkává často s kritikou.

V následující části provedeme vyhodnocení plnění cílů průzkumu. Když jsme zvažovali, jaké cíle práce stanovíme, probírali jsme několik možností vzhledem k tomu, že šikana je jev, o kterém se hodně diskutuje, analyzuje, hledají se možnosti, jak šikaně zamezit apod.

Za primární cíl průzkumu jsme nakonec stanovili zjistit kvalitu vybraných ukazatelů ve školních třídách základních škol a středních škol a obě věkové skupiny porovnat ve zvolených ukazatelích. Za tím účelem jsme rozdělili průzkum na dvě části.

Úkolem první části průzkumu (otázky 1-9) bylo zmapovat kvalitu názorů a schopnost jednání respondentů obou věkových skupin a porovnat je mezi sebou.

V průzkumu byli respondenty žáci základních škol ve věku 13-15 let, tedy II. stupně základních škol a středoškoláci ve věku 16-18 let. Jedná se o věkové kategorie, u kterých není příliš velký věkový rozdíl z hlediska počtu let, ale prostředí, ve kterém se učí a studují je v mnoha faktorech rozdílné. To má vliv na jednání a chování žáků a studentů, kteří se snaží prostředí, ve kterém tráví každý den mnoho hodin, přizpůsobit. V předcházejících fázích jsme podrobně komentovali výsledky jednotlivých otázek a popisovali grafy, aby bylo možné vytvořit přehled o tom, která data se shodují, která se odlišují mírně a data jsou nečekaně výrazně rozdílná.

Účastníci se shodli, že na prvním místě v chápání pojmu šikana uvedli ponižování, shodli se téměř v tom, že nejvíce informací o šikaně pochází ze zdrojů od kamarádů, procentuálně téměř shodně, že o šikaně ve škole slyšeli od učitelů málo. Nutné je zdůraznit rozdíly, které byly zjištěny a které potvrzují, že vysokoškoláci přemýšlejí více o důsledcích, kdyby udělali chybné rozhodnutí. Z výsledků, které uvedli, vyplývá, že přistupují k řešení mnohem zodpovědněji. Příkladem je oznámení o zjištěné šikaně dospělé osobě - učiteli. Zatímco základní školy uvedli ve 32 %, že oznámení nečinili, středoškoláci tak nečinili pouze v devíti procentech. Ve zjišťování

znalostí a reakcí na šikanu, která se potvrdila, žáci pouze 34 žáci základních škol uvedli, že skutečnost oznámí učitel, středoškoláci by tak učinili v 52 procentech.

Úkolem druhé části průzkumu bylo zmapovat šikanu jako sociálně patologický jev a dát odpověď na to, jak se respondenti umí vyrovnat s tímto jevem a jak si poradí při jeho oznámení. Pro zjištění výsledků bylo nutné zpracovat druhou část průzkumu (otázky č. 10-16). Tato část otázek byla obsahově zaměřena na vlastní šikanu, která se bezprostředně dotýkala nebo mohla dotýkat žáků základní školy i středoškoláků. Otázky se dotýkaly problematiky obav z činnosti agresora ve třídě, zkušeností respondentů se šikanou, četností útoků agresora, nejpočetnějšího vybraného způsobu útoku agresora, kvalitou řešení šikany školou a pomocí konkrétní osoby. Otázky byly formulovány tak, aby bylo možné provést u většiny z nich srovnání s jinými výzkumy, většinou celostátního nebo mezinárodního významu.

Výsledky druhé části průzkumu prokázaly, že např. obavy z kamarádů agresorů mají žáci základních škol mnohem vyšší než středoškoláci – 42/25 procent. Zkušenosti respondenta s ublížením mají určitě více žáci základních škol než středoškoláci – 31/19 procent. V četnosti ubližování jsou výsledky v neprospěch žáků základních škol, na prvním místě uvedeno, že byli napadáni „téměř každý týden“ – 42/27 procent. Kvalita řešení šikany školou – žáci základních škol uvádějí určitě dobře 35 %, středoškoláci 27 % (zde se projeví vyšší nároky na hodnocení ze strany středoškoláků).

Připomeňme základní výzkumné otázky, na které jsme následně hledali odpovědi.

1. Jakou činnost chápou žáci pod pojmem šikana?
2. Mají žáci vlastní zkušenosti s projevem šikany ve třídě nebo ve škole?
3. Jakým způsobem žáci reagují v případě, že zjistí ve třídě šikanu?
4. Kdo nejvíce žákům pomohl, když zjistili šikanu nebo se sami stali obětí šikany?

Ke splnění cílů a jsme stanovili tyto úkoly:

1. Oslovit skupinu žáků a žákyň základních škol a středních škol a zjistit jejich názory na šikanu.

Postupným oslovováním rodičů jako zákonných zástupců nezletilých osob byly postupně vytvořeny dvě skupiny respondentů, jedna ze základních škol, druhá ze středních škol. V dotazníku respondenti nebyli odkázáni na předem stanovený výběr

možných vymezení tohoto pojmu, dostali otevřený prostor k tomu, aby si sami zvážili, co je pro ně v souvislosti s tímto pojmem nejvíce frustrující. Na prvním místě se jednoznačně umístilo ponižování. Vzhledem k věku respondentů je to pochopitelné. Jsou ve věku, ve kterém se snaží přesvědčit ostatní lidi kolem sebe, že vyžívají postupně v dospělého člověka, který se snaží dobře zařadit do kolektivu, do společnosti, ukázat své přednosti. V případě ponižování je sebevědomí velmi silně devastováno a ne každý se umí s tímto faktem dobře vyrovnávat. Úkol byl splněn.

2. Zjistit reakce žáků na zjištěnou šikanu.

Zjištění tohoto cíle bylo uvedeno záměrně. Byli jsme si vědomi, že jen malá část dětí se umí se šikanou psychicky vyrovnávat, přičemž se nemusí jednat o šikanu vlastní osoby, ale již o pouhé zjištění, že se některý spolužák nebo spolužačka stali cílem šikany a jsou také při jejím řešení omezováni vlastním strachem. Výsledky prokázaly, že efektivněji umí reagovat žáci středních škol, což je s ohledem na vyšší věk, a přece jen větších životních zkušeností, odpovídající. Výsledky průzkumu také prokázaly, že zejména v dětech základních škol přetrvává obava z toho, že při oznámení šikany spolužáka se samy mohou stát cílem šikany. Úkol byl splněn.

3. Zjistit, jak si s ohledem na svůj věk umí poradit s řešením šikany.

Na základě prezentovaných názorů respondentů bylo zjištěno, že středoškoláci si přece jen dokázali poradit lépe s řešením šikany. Bylo to patrné v okamžicích, kdy bylo nutné zvažovat, jak budou situaci řešit. Zatímco u středoškoláků převažuje názor, že by zjištění šikany oznámili učitelé (54 %), u žáků základní školy pouze 34 %. Kromě toho 25 % žáků základní školy uvedlo, že by se tvářilo, že nic neviděli. Jedná se o čtvrtinu respondentů, což je poměrně vysoké procento. Bylo zjištěno, že studenti středních škol si umí poradit efektivněji a lépe. Úkol byl splněn.

Doporučení

Průzkum prokázal, že šikana ve škole trápí i nadále nejen vedení škol, ale především samotné žáky a studenty středních škol. Z tohoto důvodu bude nutné přijmout některá opatření, která nejsou převratného charakteru, ale spíše se jedná o tom, že ve většině škol jsou programy prevence sice vypracovány podle metody stanovené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, ale jsou často velmi formální a hlavně nelze na webových stránkách, když už jsou prezentovány touto formou, dohledat informace, jak je dokument plněn a popřípadě novelizován. Z tohoto důvodu lze doporučit, aby byla prováděna důsledná kontrola v pravidelných intervalech. Kolář (2001) uvádí, že sebelepší program nezabrání šikaně, protože to není o programu, ale o tom, co mají lidé od dětství v sobě, v rodině ve společnosti. Proto doporučuje školám, aby pokračovaly v budování školní komunity, protože se jedná o dlouhodobý proces.

Pro školy je rozhodující, aby se více zaměřily na praktickou část boje proti šikaně. To znamená, aby zpracovaly program o tom, co bude nutné během školního roku udělat, ale v programu již byly přímo uvedeny konkrétní akce včetně termínů konání, protože jek bude možné provádět důslednou kontrolu. Pro děti jsou velkým přínosem konkrétní aktivity a akce, do kterých se mohou osobně zapojit a vyzkoušet si vše v reálu. Už žáci v základní škole se mohou učit správné komunikaci, asertivitě, tomu, jak mají reagovat na různé životní situace. Tomu nepomůže přednáška bez praktických ukázek při zapojení dětí. Pro efektivní boj proti šikaně je také nutné průběžné vzdělávání pedagogů formou různých výcvikových seminářů.

Závěr

Šikana. Pojem, který se zejména v očích rodičů dětí základních škol stává noční můrou. Po dlouhé roky se většina společnosti domnívala, že už neexistuje, že se jedná o jev, který do demokratické společnosti nepatří. Stačilo několik let, aby se veřejnost přesvědčila, že tomu tak není, protože šikana existuje. A naopak. Dříve na pohled nevinné postrkování, šťouchání a další projevy se výrazně zradikalizovaly a staly se, na rozdíl od předcházejících let, jevem, se kterými si mnohé školy, rodiče a často také odborníci nevědí rady, nemají účinný nástroj, jak šikaně co nejvíce zúžit prostor a zamezit jejímu vlivu.

Zásadním problémem je, že ani odborníci neumí často správně diagnostikovat, co je jen tzv. škádlení a co již šikana. Říčan uvádí, že „Proklamativní boj se šikanou často končí hned na počátku. Selhávání odborníků prvního kontaktu je alarmující. Podezření nebo tvrzení, že je dítě šikanováno, se nesmí nikdy podcenit a je potřeba účinně a bezpečně situaci prošetřit. Podezřelé vnější epizody – „legrace“ nelze posoudit bez odborného a hlubšího šetření skrytých projevů a mechanismů.“⁴¹ Učitelé poukazují na skutečnost, že většina kurzů, které navštěvují, mají pouze přednáškový charakter. Zajišťují je lidé, kteří mnohdy nemají odborné vzdělání se zaměřením na potírání negativních jevů, takže semináře neplní účel. Na téma šikana a vše, co s ní souvisí, lze vyhledat celou řadu materiálů především na internetu. Pedagogové ale potřebují především praktická cvičení, návčiky různých modelových situací, potřebují se naučit správně diagnostikovat a zvládat nejnnutnější krizové kroky včetně zajištění spolupráce s odborníky.

V souvislosti se šikanou se často hovoří o negativních jevech zaměřených na jednotlivce jako na agresory, ale už daleko méně se hovoří o nutnosti kvalitního klimatu ve třídě. Šikana je spojena s vývojovou sociální psychologií školní třídy, což umožní lépe poznat celý proces jak a proč šikana vzniká, kdo jsou její aktéři, proč se ve třídě vytváří opoziční skupina, kdo ji řídí takovým způsobem, že je mnohdy celá utajená a rozkrýt její strukturu není pro laika jednoduchou záležitostí, a to zvláště s ohledem na vzrůstající agresivitu jednotlivců i celých skupin. Dlouholeté zkušenosti dokazují, že bude velmi těžké šikanu rychle odstranit. V přeneseném smyslu slova je jako chobotnice. Usekne se jedno chapadlo, objeví se druhé.

⁴¹ ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010.

Zkušenosti dokazují, že to, co není efektivně řešeno, úspěšně se rozvíjí dál. Vezmeme-li do úvahy, jak dlouho se šikana rozvíjí, jaké za tu dobu shromáždila zkušenosti, a to velmi nenápadně, lze oprávněně předpokládat, že se bude rozvíjet dál, žít vlastním životem. Šikana je otázkou síly, moc, strachu, odporu, a to vše se děje nenápadně, aniž si to okolí, kde má možnost působit, uvědomuje. Když šikana udeří, je často již pozdě, řeší se následky, a to často pod vlivem velkého společenského tlaku. Šikana je navíc velmi nebezpečná tam, kde probíhá organizace, přičemž nikdo neví, kdo vše se jí účastní. I jedinec, který se tváří, že chce pomoci, ve skutečnosti může škodit. Šikana je jev, který probíhá skrytě, přičemž jde o složitý jev, který má řadu příčin. Odhalit je, není jednoduché.

V předložené práci zaměřené na šikany ve škole z pohledu žáka, byla pozornost zaměřena na praktickou část, ve které byly zjištěny a následně zpracovány názory a také poznatky žáků základních a středních škol, přičemž bylo provedeno porovnání názorů obou věkových skupin. Zajímavým zjištěním byl fakt, že přestože mezi oběma skupinami nebyl zase až tak velký věkový rozdíl (13-15 let, 16-18 let), středoškoláci svými odpověďmi na položené otázky potvrdili, že jsou již vyspělejšími osobami, které si více uvědomují dopady svého jednání a chování. O tom svědčí jejich prezentované výsledky, ze kterých je patrné, že již více zvažují možnosti, které mají při řešení a vyjádření se k určitému problému. Uvědomují si hranici, kterou musí překročit, aby byl dán průchod spravedlivému vyšetření zjištěné šikany (např. neváhají oznámit šikany dospělé osobě-učitelé). V průzkumu také byly využity poznatky z jiných mezinárodních a celostátních výzkumů a provedeno v některých faktorech porovnání. Z našeho pohledu problémem pouze bylo, že se jednalo také o využití výzkumů, které probíhaly před více než deseti lety. Problémem je, že takto velké průzkumy od té doby neproběhly. Nicméně se domníváme, že to není na závadu, protože bylo možné porovnat, do jaké míry se změnilo názory dětí na šikany.

Předkládaná práce se zabývala tématem šikany, která, jak bylo uvedeno, je zatím téměř nezničitelná. O tom ostatně svědčí některé údaje z prezentovaných výzkumů. Právě s ohledem na tuto skutečnost zůstává mnoho věcí kolem šikany k řešení a zkoumání. Lze proto předpokládat, že výsledky této bakalářské práce bude možné a také vhodné využít při dalším zkoumání, například při zpracování diplomové práce. Námětů je dostatek.

Literatura

- BĚLÍK, Václav. Problematika připravenosti pedagogů pro prevenci šikany. *Sborník příspěvků z konference. Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém.* Praha, 2009. ISBN 978-80-7414-123-2.
- BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole.* Praha : ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
- ČERNÝ, Michal. „Šikana“ z pohledu ředitele ZŠ v Klánovicích. *Sborník Školní šikanování. Praha: Celostátní sdružení Společenství proti šikaně,* 2004. ISBN 978-80-7399-857-8.
- DELLASEGA, Cheryl, NIXON, Charisse. *Girl wars. 12 strategies that will end female bullying.* New York: Simon & Schuster, 2003. ISBN 0-7432-4987-9.
- HAVLÍNOVÁ, Miluše, KOLÁŘ, Michal. *Sociální klima v prostředí základních škol ČR.* Praha: MŠMT ČR, 2001.
- HVIZD, František. *Kyberšikana.* Projekt E-Bezpečí, Univerzita Palackého, 2007-2011.
- KALHOUS, Zdeněk, OBST, Otto a kol. *Školní didaktika.* Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.
- KAMPWERTHOVÁ, Karin. *Jak přežít školní léta.* Praha: BB art, 2006. ISBN 80-7341-877-0
- KAVALÍR, Aleš, ROTTOVÁ, Nina. *Kyberšikana a její prevence – příručka pro učitele.* Praha: Člověk v tísní, 2009. ISBN 978-80-86961-78-1.
- KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách.* 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.
- KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování.* 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
- KOLÁŘ, Michal. Diagnostika a léčba šikanování v praxi. *Sborník příspěvků z konference. Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém.* Praha, 2009. ISBN 978-80-7414-123-2.
- KOŤA, Jaroslav, JEDLIČKA, Richard. *Aktuální problémy výchovy: Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.* Praha: Karolinum , 1998. ISBN 80-382-233-97
- KRAUS, Blahoslav, VACEK, Pavel, JURÁČKOVÁ, Iva. K problematice šikany v současné škole. In CHRÁSKA, Miroslav TOMANOVÁ, Dana, HOLOUŠOVÁ, Drahomíra. *Klima současné české školy – Sborník příspěvků z 11. konference ČPdS.* Brno : Konvoj, 2003 s. 259 – 265. ISBN 80-7302-064-5 (brož.).
- LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana.* Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-96991-65-2.

- MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4580-0.
- MIOVSKÝ, Michal, SKÁCELOVÁ, Lenka, ČABLOVÁ, Lenka a kol. *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy*. Praha: UK v Praze, 1. lékařská fakulta, klinika adiktologie, 2012. ISBN 9878-80-87258-74-3.
- Nadace O₂. *Minimalizace šikany. Shrnutí pilotního projektu 2005-2007*. 1. vydání. Kladno: Aisis, 2008.
- POLČÁK, Radim. Kyberprostor. Nové výzvy právní teorii. *Právní obzor*, 2007. 87 (3). 261-265. ISSN 0032-6984.
- POSPÍŠIL, Radek. Šikana a školní klima – dílčí výsledky výzkumu. In *Sborník z konference ČAPV Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu*, 5.-7. 9. 2006 (CD-ROM) Plzeň. 1.vyd. Plzeň : ČAPV, Kped FPE ZČU, 2006. ISBN 80-7043-483-X.
- PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. 2. vyd. Praha: nakladatelství G plus G, 1999. ISBN 80-6103-21-8.
- PRŮCHA, Jaroslav. *Pedagogický slovník*. 2. vyd. Praha: nakladatelství Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1.
- RÁŽOVÁ, Jarmila, CSÉMY, Ladislav, PROVAZNÍKOVÁ, Hana, SOVINOVÁ, Hana. Mladí lidé a zdraví. *Sborník XXVII. Ostravské dny dětí a dorostu*. Rožnov pod Radhoštěm, 12.-14.5. 1999. SZU Praha.
- ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
- ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Vyd. první. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
- SKLENÁK, Vilém a kol. *Data, informace, znalosti a Internet*. Praha: C. H. Beck, 2001. ISBN 80-7179-409-0.
- SPÁČILOVÁ, Hana. *Pedagogická diagnostika v primární škole I*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 74 s. ISBN 80-244-0568-7.
- STEJSKAL, Bohumil. Šikana jako pedagogický a celospolečenský problém. In *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*. 1. vydání. Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. ISBN 978-80-7399-857-8.
- TRIBUN EU. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*. 1. vydání. Sborník příspěvků z konference, Praha, 19. března 2009. ISBN 978-80-7399-857-8.

Internetové zdroje

E-Bezpeci.cz. *Co je kybersikana*. [online]. 22. 5. 2009. [cit. 2013-03-16] Dostupné z <http://www.e-bezpeci.cz/index.php/temata/kyberikana/17-cojekyllbersikana>

KEMÉNYOVÁ, Zuzana. *České děti přitahuje internet. Podceňují riziko anonymního seznamování*. [online]. 21. 7. 2012. [cit. 2013-03-16] Dostupné z <http://zpravy.ihned.cz/cesko/c1-56609270-ceske-deti-pritahuje-internet-podcenuji-riziko-anonymniho-seznamovani>

ŠRETROVÁ, Markéta. *Rok 2012 na lince bezpečí*. [online]. 28. 2. 2013. [cit. 2013-03-16] Dostupné z <http://www.nicm.cz/rok-2012-na-lince-bezpeci>

Grafy

- Graf 1 Pohlaví a věk respondentů v %
- Graf 2 Představy respondentů o pojmu šikana v %
- Graf 3 Určení zdrojů informací o šikaně v %
- Graf 4 Existence šikany ve třídě, kterou žák navštěvuje v %
- Graf 5 Oznámení o šikaně dospělé osobě v %
- Graf 6 Vyřešení oznámeného případu šikany v %
- Graf 7 Reakce respondenta na zjištění o šikanované osobě – kamarádů v %
- Graf 8 Šikanování některé osoby ve třídě respondenta v %
- Graf 9 Znalost možností reakce na šikanu v %
- Graf 10 Obava z kamarádů, kteří jsou agresory v %
- Graf 11 Zkušenost respondenta s ublížením (šikanou) ve třídě v %
- Graf 12 Četnost ubližování agresorem v %
- Graf 13 Způsob ubližování v %
- Graf 14 Kvalita řešení zjištěné šikany v %
- Graf 15 Pomoc konkrétní osoby při zjištění šikany v %
- Graf 16 Nejčastější místo střetu se šikanou v %
- Graf 17 Počet žáků uvádějících šikanu
- Graf 18 Četnost ubližování ve třídě a ve škole

Tabulka

Tabulka 1 Diagnostika šikany – přímé a nepřímé ukazatele

Dotazník

U každé otázky vyberte a zaškrtněte pouze jednu odpověď.

- 1. Pohlaví a věk**
 dívka chlapec 13-15 let 16-18 let

2. Jakou činnost chápeš pod pojem šikana (uved' pouze jednu variantu, jedním slovem)

.....

3. Od koho nejvíce slyšíš o šikaně?

- v rozhlasu, v televizi na internetu od spolužáků od kamarádů mimo školu od rodičů jinéuved'te jaké

4. Setkal/a jsi se s tím, že ve třídě nebo ve škole došlo k šikanování?

- určitě ano spíše ano spíše ne určitě ne

5. Oznámil/a jsi poznatek dospělé osobě? Komu?

- učiteli/lce rodičům kamarádům jiné osobě neoznámil

6. Myslíš, že se tento negativní případ řešil?

- určitě ano spíše ano spíše ne určitě ne

7. Jakým způsobem bys reagoval/a při zjištění, že některý tvůj kamarád nebo kamarádka jsou šikanováni?

- řeknu to kamarádům řeknu to třídnímu učiteli poradím se s rodiči budu se snažit pomoci budu se tvářit, že nic nevidím jinéuved'te jaké

8. Byl nebo je ve třídě, kterou navštěvuješ, někdo šikanován?

- určitě ano spíše ano spíše ne určitě ne nevím

9. Víš, jak bys na situaci reagoval?

- řeknu to učiteli přestanu s ním/ní kamarádit budu se tvářit, že nic nevím řeknu to dospělé osobě, které důvěřuji

10. Máš strach z kamarádů, kteří jsou šikanováním pověstní?

- určitě ano spíše ano určitě ne spíše ne nevím

11. Ublížoval nebo ublížil (jednou) tobě někdo ze třídy?

- určitě ano spíše ano určitě ne spíše ne nevím

12. Jak často ti bylo ubližováno?

- denně téměř každý týden asi jednou měsíčně nevím

13. Jakým způsobem ti bylo ubližováno?

- pomluva posměch ignorování fackování rány pěstí bití kopance
 jiné uveďte jaké

14. Myslíš si, že škola, ve které se učíš, případnou šikanu dobře řeší?

- určitě dobře spíše dobře určitě špatně spíše špatně nevím

15. V případě, že jsi byl/a ve škole šikanován/a, kdo ti ve škole pomohl?

- třídní učitel/ka jiný pedagog nikdo z učitelů mi nepomohl nebyl/a jsem šikanován/a

16. Kde se nejvíce setkáváš se šikanou?

- ve škole v blízkosti školy venku, ve volnu neseťkal jsem se s ní